

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Volum I

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

NOTES DE LA SECCIÓ II

Cap. 6, "Visca el rei i les calces d'estopa!"

Els gremis de Cervera contra

l'Ajuntament borbònic.

NOTES

- (1) P. Vilar, "El 'fet català'", L'Avenç, 61, 1983, p. 24.
- (2) F. Soldevila, "L'esforç per a esdevenir província" a Història de Catalunya, op. cit., pp. 30 i 36. Carles Mar-tínez Shaw ha destacat aquest tret característic: "Cataluña bifronte: la cara del éxito económico contrarrestada por la cruz del sometimiento político. La historiografía catalana ha estado (y sigue estando) muy condicionada por el trauma de 1714" ("La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión", a España en el siglo XVIII, Crítica, Barcelona, 1985, p. 108). En un altre lloc el mateix autor assenyala la magnificació dels borbons pel doble efecte dels historiadors nacionalistes catalans, "en llur entestament a mostrar les ferides obertes pels ocupants castellans", i els historiadors nacionalistes espanyols desitjosos de remarcar "el paper decisiu jugat per la monarquia madrilenya en la recuperació catalana" ("Catalunya i els Borbons al segle XVIII", L'Avenç, 7/8, 1978, p. 50).
- (3) J. Iglésies, El guerriller Carrasquet, Rafael Dalmau, Barcelona, 1961, p. 9.
- (4) Vet ací dues expressives mostres d'aquesta actitud: "La consigna, tàcita o expressa, de l'endemà de l'11 de setembre de 1714, de posar-se a treballar tothom com si res no hagués passat, fou seguida d'una activitat redoblada en l'ordre econòmic. La capacitat laboral de la nostra gent, el sentit d'empresa que la caracteritza, jugaren a ple en el terreny agrícola i en l'artesanal, en espera d'intensificar el comerç l'hora arribada, que ja no era llunyana, de poder comerciar amb Amèrica. El susdit programa d'acció era, no solament un derivatiu enfront de la política despòtica del moment; era també com una evasió compensadora. No seria aquesta la darrera vegada que els catalans es concentrarien en l'activitat econòmica,

en el progrés material per a rescabalar-se de les maltempades en altres ordres. La prosperitat de les darreries del segle XVII seria bona plataforma per a guanyar, a principis del segle XIX, la batalla del maquinisme, i, poc més tard, a les seves darreries, per a triomfar en la lluita aferrissada del proteccionisme contra el lliure canvi que amenaçava de mort la riquesa catalana. De la mateixa manera que aquestes dues consecucions havien d'afavorir l'esclatant moviment catalanista de principis de la nostra centúria. La cadena d'aquests esdeveniments permetia concloure que si, com diu la dita, els catalans saben treure de les pedres pa, sabem també treure de la dissort nova salut i major prosperitat" (Joaquim de Camps i Arboix, El Decret de Nova Planta, Rafael Dalmau, Barcelona, 1963, pp. 39-40).

"El botiguer, l'artesà, el pagès i l'obrer, tots maleïen interiorment el rei que estimaven intrús, però amb llur silenci i amb llur treball pacífic contribuïen indubtablement a sostenir-lo. I aneu a saber ara, qui tenia raó, si aquells (com en Carresclet, E.T.) que vessaven tanta sang i heroicitat al capdavant ben inútilment o els altres més dòcils, que reprimint el ressentiment crearen la nostra puixança econòmica" (J. Iglésies, op. cit., p. 9).

La renyina de Ferran Soldevila a la submissió dels catalans és a la seva Història de Catalunya, op. cit., Vol. II, pp. 2-3, 28, 30 i 33.

(5) F. Soldevila, op. cit., pp. 29-48.

(6) Es tracta d'una introducció desafortunada al seu remarkable estudi sobre l'ordenació de Catalunya per Felip V, que rendeix culte al paradigma aquí analitzat. El pas citat prossegueix amb altres subsegüents despropòsits: "Però això és, sens dubte, una història prou diferent de la de la Nova Planta filipista, amb una trajectòria independent que amb prou feines si frega el món de la cosa

curialesca o militar que caracteritza aquella. En contrast amb el que s'esdevé al règim tradicional de Catalunya, constantment nodrit per la saba popular (?) i confós amb el poble (!?), perquè el seu origen espontani (?) es remuntava a la llunyania dels temps.

Tot amb tot, cal també no imaginar la Nova Planta governamental girada d'esquena completament a aquest renaixement del segle divuit del poble català. Trobem indicis, de sobres, d'influències mútues entre Règim i poble (?). Altrament, hom no comprendria que la imposició política i administrativa de Felip V sobre el Principat català -creació reflexionada y madura, però imposició violenta, al capdavall, hagués pres carta d'indubtable naturalesa a Catalunya a l'acabament del segle" (Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 23-24).

- (7) S'ha dit que a la historiografia catalana li manquen històries locals que donin compte de l'evolució del règim municipal al llarg d'aquesta centúria, i hom sospita que quan poguem disposar-ne "no podem dubtar que la imatge plàcida que tenim del segle XVIII hauria de ser matisada en molts casos concrets" (C. Martínez Shaw, "Catalunya i els Borbons al segle XVIII", op. cit., p. 52; en el mateix sentit, vid., P. Molas, "El municipi català sota el règim borbònic", a AA. VV., El govern de les ciutats catalanes, La Magrana, Barcelona, 1985, pp. 111-113). Josep Mª Torras i Ribé ha endegat aquesta tasca amb Els municipis catalans de l'Antic Règim (Vid. la nota següent).
- (8) J. Mª Torras i Ribé, Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit.; esp. la p. 317 i següents.
- (9) La pau de l'Hàia signada el 1720 suposava la renúncia de l'emperador Carles VI d'Àustria a la corona d'Espanya, i deixava sense esperances els nuclis resistents que, com el de Carrasclet, havien aconseguit encara un cert suport exterior (sobretot de l'absolutisme francès, contrari a

la política d'Alberoni de transgredir el tractat d'Utrecht i recuperar els dominis italians per coronar-hi els fills de la segona muller de Felip V, Isabel de Farnesio). El 12 de setembre de 1723 fou publicada l'amnistia, i dos anys després els dos antics pretendents rivals s'aliaren en el tractat de Viena per emprendre una campanya comuna contra Anglaterra.

Segons Carles Martínez Shaw, a l'entorn del 1735 s'havia ja produït l'ingrés en els càrrecs municipals no solament dels partidaris de primera hora de la dinastia regnant, sinó també de molts membres de l'antiga oligarquia que s'havien decantat pel cantó austriacista ("La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión", a España en el siglo XVIII, op. cit., p. 109). "La Nova Planta -havia escrit Joan Mercader- se'ns presenta, a penes es tablerta, amb una fermesa que sorprèn de valent. Insopitades forces... es relligaran a poc a poc amb les institucions del nou règim..." (Els capitans generals. Segle XVIII, Vicens Vives, Barcelona, 1957, pp. 27-28). Vid., al respecte, l'apartat onzè d'aquest capítol: "Botiflers d'avui i d'ahir."

- (10) P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, pp. 419-423 i 451-458; també al vol. I, pp. 79-82, i a Estat, nació, socialisme..., op. cit., pp. 49-50 i 74-75.
- (11) El contrast amb les actituds polítiques dels grups dirigents "nous" o tradicionals en els segles XVII i XIX queda ben palès amb els dos estudis clàssics de J. H. Elliott (La rebelión de los catalanes, op. cit.) i J. Fontana (Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX, Ariel, Barcelona, 1976).
- (12) La cita és de Joan Mercader i Riba (Els capitans generals..., op. cit., pp. 27-28). La tendència a identificar la nació, "Catalunya", amb el seus grups dirigents -o, com ho diu Pierre Vilar, més "capaços d'expressar-se"

(Catalunya..., II, op. cit., p. 420)- escombra d'un cop la història de les classes subalternes, i obliga constantment a recordar que hi ha hagut (i hi ha) "altres Catalunyaes". Però potser quan més impertinent resulta aquesta identificació és en períodes com l'analitzat en els quals aquelles classes renunciaren a "expressar-se" políticament com a tals, desistint de la seva teòrica funció "dirigent".

- (13) La imatge del municipi com a base de la piràmide absolutista era present a Els capitans generals de Joan Mercader, publicat el 1957 (op. cit., p. 26); però ell mateix no la desenvoluparia a les parts de Felip V i Catalunya dedicades al règim municipal borbònic (pp. 87-94 i 323-426), remarcant altres aspectes com la ruptura institucional i l'aristocratització dels càrrecs. Josep Mª Torras i Ribé ha insistit també en aquests darrers aspectes, tot i assenyalar que els municipis passarien "a una dependència absoluta a la voluntat del nou monarca" (Els municipis catalans..., op. cit., pp. 20-21). Però sense la col.laboració de les autoritats locals la triarquia del govern absolutista del Principat -Capità General, Reial Audiència i Superintendència- mai no hagués pogut dominar el conjunt del territori català. Els ajuntaments cap de corregiment eren un esglaó decisiu d'aquest basament extensiu de l'absolutisme, i no era únicament el corregidor el seu representant. La lluita contra els governs locals s'ha de considerar, doncs, una forma d'oposar-se a l'absolutisme borbònic.
- (14) La identitat entre gremi i confraria ha estat assenyala da per Pere Molas (Economia i societat al segle XVIII, La Paraula Viva, Barcelona, 1975, p. 39). Els dos vocables, que s'utilitzaven indistintament, ni tant sols desllindaven les funcions econòmiques, sòcio-polítiques i religioses de l'agrupació d'oficis o altres interessos col.lectius. En canvi els col.legis dels "artistes" o professionals que ocupaven els esglaons superiors de l'es

tament no privilegiat (notaris, cirurgians, apotecaris, adroguers, candelers de cera i altres) presenten una menor fluidesa. I, juntament amb la seva institucionalització més rígida, les pretensions d'obtenir un status privilegiat i accedir a l'ennobliment mitjançant l'ocupació de càrrecs municipals els acostarien molt més al poder absolutista, que rarament contestaren (P. Molas, Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII, Curial, Barcelona, 1977, pp. 163 i 172-188; J. Mª Torras i Ribé, Els municipis catalans..., op. cit., pp. 44-45).

Manquen, però, estudis sobre les xarxes de confraries de caire gremial o no a les zones rurals i les poblacions més petites, on la fluidesa i les interseccions d'agrupaments comunitaris, d'ofici, d'edat i de gènere havien de ser més grans (Vid., al respecte, l'interessant apunt de Ramon Miró, "Aportació a l'estudi d'algunes confraries del Roser a la Segarra", Miscel.lània Cerverina, IV, 1986, pp. 119-144).

Altres institucions aptes per expressar opinions i interessos de grup en el marc de l'absolutisme borbònic, com Juntes de Comerç o Societats d'Amics del País, seran del tot inexistents a Cervera.

- (15) Jaume Torras assenyala aquest caràcter assistencial i defensiu-reivindicatiu de les confraries i gremis de petits productors independents que satisfieien una demanda popular, a diferència de les corporacions i reglamentacions gremials d'empreses artesanes que abastien la demanda de luxe generada pel consum de renda feudal o de la fiscalitat reial, on aviat penetrava el capital comercial ("La industria precapitalista y las teorías sobre la 'protoindustrialización'" a Ier Col.loqui Basc-Català d'Història, Sitges, 20-22 de desembre de 1982, exemplar mecanografiat; també, del mateix autor, "Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia", Recerques, 11, 1981, p. 21).

- (16) Un exemple notable d'aquest desenfocament són les consi
deracions de Joan Mercader sobre els gremis catalans:
"el fet més d isiu de la Nova Planta borbònica en l'or
dre social i ciutadà és la desvinculació del gremi arte
sà de l'entitat político-administrativa que és el muni-
cipi (...) I, si abans els gremis tenien un paper deci-
siu i constant en la cosa pública, ara els delgats del
rei els intervendran més o menys directament (...) A Ca-
talunya, els gremis saberen salvar la seva forta persona-
litat i la seva antiga cohesió mantenint enquadrades les
classes populars, i per la seva poderosa influència soci-
al podien ésser al costat dels governants un instrument
d'ordre i seguretat" (Els capitans generals..., op. cit.,
p. 120-121). Les mateixes idees les reproduirà a Felip
V i Catalunya: "l'actuació pública dels gremis catalans
no deixà mai de manifestar-se al segle XVIII; llur tasca
apaivagadora de les masses fou el millor profit per al
poder públic, especialment en circumstàncies d'aldarulls
i disturbis, dels quals el segle XVIII fou més pròdig que
no se sol pensar..." (Vid. pp. 16-17, 105-110 i 358).

El cas cerverí desautoritza aquesta presumpció postula-
da com a general. Però, en carvi, sembla ajustar-se bé
a la particular experiència barcelonina. El 1776, per
exemple, -tres anys després de produir-se l'avalot de les
quintes- l'Ajuntament de Barcelona lloava l'ajut gremial
a "la dirección política de los Gobiernos locales, que
auxiliada del conocimiento práctico e individual que le
facilita la actual subdivisión en gremios y asociaciones
industriales, asegura en medio de una multitud casi sin
número el acierto, la prontitud y ejecución de sus dispo-
siciones y providencias, la tranquilidad y el buen orden
de la República y un método, el más trivial y suave para
conservarlo" (citats per E. Lluch, El pensament econòmic
a Catalunya, 1760-1840, Ed. 62, Barcelona, 1973, pp. 121
-124) Tot i això, potser valdria la pena analitzar en
el cas barceloní, i de les ciutats amb un important sec-
tor capitalista, si aquesta subordinació dels gremis com

portava alguna relació de reciprocitat com la plantejada per E. P. Thompson en el cas anglès, per exemple connectada amb l'autodefensa gremial enfront de l'avenç de les noves formes industrials. La por a "la multitud" inarticulada verticalment que es llegeix entre línies en el texte citat del govern barceloní resulta suggeridora, així com la polèmica coetània entorn l'anomenada "Indústria Popular".

- (17) El 1742 un poder atorgat per cada confraria als representants del Gremi de la Bona Voluntat esmenta Pere Trilla, de 24 anys, fill d'un pagès amb força terra; Josep Planes, de 23 anys, fill d'un "jornalero de tejedor" de mateix nom i 72 anys; Marià Armengol, de 18 anys, fill d'un fuster i a la vegada pagès; i a Joan Garriga, doctor en medicina. El 1746 la confraria va escollir per passar comptes amb l'Ajuntament Rafael Quintana, de 26 anys, fill d'un corder. La identificació s'ha fet amb el cadastre i manifest de 1744, on tots hi figuren com a "jornalers" excepte el metge Joan Garriga.
- (18) Vegeu, més endavant, "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII", especialment l'apartat primer.
- (19) Idem., "La sort de tenir parents preveres", apartat num. 15 del proper capítol, "Inventaris, curadories, memòries mercantils: els ingressos de les classes rendistes".
- (20) Segons E. J. Hobsbawm, a les ciutats preindustrials els moviments més característics s'articulaven els gremis, capdavanter sovint de l'acció directa de la turba urbana adreçada contra els benestants i poderosos, cercant l'esmena de determinats greuges, i sovint lligada a un cert "patriotisme municipal" ("La turba urbana" a Rebeldes primitivos, Ariel, Barcelona, 2a ed., 1974 pp. 165-190. Aquest assaig pateix encara, malgrat el seu interès en força punts, d'alguns prejudicis sobre el "primitivisme" d'aquells moviments entès com una manca d'idees i ob

jectius polítics, prejudicis que portaven Hobsbawm a constants contradiccions: a la pàg. 167 els jornalers i treballadors especialitzats eren "sumament actius i conscients políticament", però en girar full el seu era un moviment "que encara no estava inspirat per cap ideologia específica"; a la pàgina següent se'ls considera avalots "sense idees" però a continuació diu Hobsbawm trobar-hi tres idees, etc. Vegeu també Georges Rudé, La multitud en la historia. Estudio de los disturbios populares en Francia e Inglaterra, Siglo XXI, Buenos Aires, 1971, p. 72. Ha estat E. P. Thompson qui més ha penetrat en els significats de la cultura política plebea que expressaven aquests moviments socials (vegeu la nota següent).

- (21) "It is necessary... to go beyond the view that laboring people, at this time, were confined within the fraternal loyalties and the "vertical" consciousness of particular trades; and that this inhibited wider solidarities and "horizontal" consciousness of class. There is something in this, certainly (...) But to suppose that such trade fraternity was necessarily at odds with larger objectives or solidarities is quite false (...) What trade consciousness inhibit is economic solidarities between different groups of producers as against their employers; but if we lay aside this anachronistic postulate, we will find among eighteenth-century workmen abundant evidence of horizontal solidarities and consciousness". (E. P. Thompson, "Patrician Society, plebeian culture", Journal of Social History, 7, 1974, pp. 383-405). "Las fisuras características de esta sociedad no se producían entre patronos y trabajadores asalariados (como en las clases "horizontales"), sino por las cuestiones que dan origen a la mayoría de los motines: cuando la plebe se unía como pequeños consumidores, o como pagadores de impuestos ... o por cuestiones "horizontales", libertarias, económicas o patrióticas" (E. P. Thompson, "¿Lucha de clases sin clases?" a Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial, Crítica, Barcelona, 1979, p. 31).

- (22) "The 'plebeian culture' of rural industrial producers was anchored in the common practice of the manners and customs of the peer group, the neighbourhood, the village community and the local market-place. Despite its spatial limitations, it realized itself in a 'plebeian public'... It differed from the 'bourgeois public' not on ly because it served to the local... It was 'public' in a very comprehensive, totalizing sense. For it did not separate public from private life, nor did it distin guish between an unpolitical sphere of consumption and production on one hand, a public sphere of politics, edu cation and public discourse on the other (...) It was 'public' especially in so far as claims were not pursued as individual rights or as the 'spasmodic rebellion of the belly' but as a matter of customary solidarity and collective activity" (H. Medick, "Plebeian culture and the proto-industrial family economy: articulation of needs and patterns of consumption", a P. Kriedte, H. Me dick, J. Schlumbohm, Industrialization before Industria lization, Cambridge U.P., 1981, pp. 64-73).
- (23) Segons Andreu de Massot a la contesta a l'enquesta de Za mora de 1789, al gremi de pagesos només hi ingressaven quaranta, que "por lo regular son de los mas visibles". A la confraria de Sant Joan i Sant Eloi s'hi inquirien "albañiles, carpinteros, herreros, cerrajeros, silleros, caldereros, carreteros, cuberos, alfareros y otros...; y como abraza tantos oficios tiene un numero crecido de maestros de modo que algunos oficios desean separarse y armar su gremio". No cita la confraria de Sant Ramon de Penyafort ni la de l'àngel custodi, tot i fer referència a "otros oficios que tienen gremio, o sueltos", entre els qui hi havia "cuatro plateros, tres sombrereros, tres escultores, un fabricante de fajas y cintas de hilo y de estambre..., una mujer fabricante de vetas, tres pasama neros, un armero y un espartero". En un altre lloc havia dit que "la industria de los artesanos está reducida a gremios, menos que sea en los oficios que tienen pocos

oficiales y que no estan agregados a algun gremio; porque en estos cada cual se industria como puede..." (Biblioteca del Palau Reial, Madrid, Ms. 2468, fv. 94-99).

No hem d'entendre que la pluralitat d'oficis reunits a la confraria de Sant Joan i Sant Eloi fos només resultat d'aplegar totes les activitats amb massa pocs representants a la població per a tenir gremi propi (funció que, d'altra banda, també realitzava la de l'àngel custodi). El 1551 acollia representants de trenta-un oficis diferents entre els quals hi havia paraires (que tenien la seva confraria del Roser, després esdevinguda merament religiosa i cultural amb la decadència d'aquesta activitat a la població), adroguers, metges, especiers i notaris (que tenien els seus respectius col·legis), preveres (la de Sant Nicolau), pagesos (la de Sant Isidre), botiguers, hostalers... (A. Duran, Llibre de Cervera, op. cit., p. 124). La doble o triple associació individual a diverses confraries deuria ser comuna, així com els travassaments cap a d'altres de composició diferent al propi ofici.

El 1616 els argenters s'havien separat formant una confraria pròpia sota el patronatge únic de Sant Eloi, però el 1789 Massot no l'esmentava (A. Duran, op. cit., pp. 195-197); i el 1799 va produir-se l'eclosió definitiva en tres branques: els artesans de la fusta, sota invocació de Sant Josep, els de la pedra -mestres cases i altres- sota la de Sant Rafael, i els del foc sota la tradicional protecció de Sant Joan i Sant Eloi (ferrers, serrallers, calderers, argenters, etc.) (idem., p. 125).

(24) A. de Massot, "Notícias de... Cervera", doc. cit., fs. 97-99.

(25) El Col·legi de notaris de Cervera datava del 1338 -el més antic de Catalunya- i el primer llibre conservat dels seus consells s'inicia el 1344 (Montse Garrabou, "El Col·legi de Notaris de Cervera", Miscel·lània ceriverina,

- IV, 1986, pp. 107-117).
- (26) J. Mercader, Els capitans generals..., op. cit., pp. 106-108.
- (27) Vid. l'apartat quart del capítol precedent "Desitjos populars i teatralitat política..."; també l'apartat sisè, "L'ocupació militar de la vila i la Revolta dels Gorretes" de l'anterior capítol tercer, "Alguns contra-exemples de la fidelíssima Cervera".
- (28) Vid. "La desaparición del soldado gentil-hombre", i "Servicio militar y sociedad en la España del siglo XIX", a Núria Sales, Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos, Ariel, Barcelona, 1974 (esp. les pp. 44-56); referències al pagament d'homes per a les quintes per part dels gremis barcelonins abans de l'avalot del 1773 a Joan Mercader, Els capitans generals..., op. cit., pp. 106-108.
- (29) "Memorial del cost dels soldats de la lleva del any 1734", AHCC, fons dels gremis (Dec el coneixement d'aquestes i altres fonts a l'amabilitat i l'interès de Montserrat Canela). Aquest document desautoritza la opinió de Ferran Soldevila segons la qual Felip V no va atrevir-se a demanar als països de l'antiga corona d'Aragó serveis militars per a les seves empreses exteriors, tement una reacció desfavorable i el perill de tornar-los a armar. En concret, cita l'ordenança per a la formació de trenta-tres regiments de milícies provincials del 31 de gener de 1734, que, segons ell, només s'havia aplicat a la corona de Castella (Història de Catalunya, op. cit., III, p. 25). El mite del "desarmament complet" del Principat després de la victòria borbònica - recollit pel propi Mercader a Felip V i Catalunya (op. cit., pp. 22-23)- ha estat desmuntat per Núria Sales a Els botiflers, op. cit., pp. 59-62. En canvi, Joan Mercader reconeixia la continuïtat del problema dels allotjaments a la Catalunya del segle XVIII, que no

es resoldria fins a dates molt tardanes, quan es va organitzar una xarxa de quaters estables. (Vid., també, la nota 63 d'aquest capítol).

- (30) Eren els Col·legis de notaris, adroguers i apotecaris, i els gremis de pagesos, sabaters, sastres, teixidors, espardenyers, fadrins, Sant Joan i Sant Eloi i l'àngel custodi. Entre els noranta-nou individus exempts n'hi ha amb tractament de "don" o "doctor", vídues amb tractament de "senyora", burgesos i ciutadans honrats, el corregidor i regidors, preveres, funcionaris varis, el mestre de postes, un comerciant i varies institucions. A Espanya tot majorista o comerciant i fabricant a l'engrós era exempt, i també en temps de pau tot pagès amb una arada de bous o muls (N. Sales, op. cit., p. 50).
- (31) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 156-159v.
- (32) "Copia del informe feu la Ciutat al Real Concell de Castilla que se li fou demanat per unas peticions donadas per lo sindich dels Gremis de la present Ciutat de diferents pretencions tenien sobre ella", 4 de gener de 1745, AHCC, fons de gremis.
- (33) ACA, Rl. Aud. Consultas, Reg. 167, fs. 36v-38v i f. 41, de 11 de febrer de 1745.
- (34) Llibre de Consells Municipals (1737-1748), nº 239, AHCC, fs. 154v-156.
- (35) Francesc Porta tenia segons el cadastre, fet dos anys després, 22 anys el 1742, i era fill de corder; Magí Meler en tenia 26 i era fill de teixidor; Isidre Turull era un boter que tenia un fill de setze anys de nom Magí (en qui recauria probablement el servei); Magí Farre tenia 20 anys i era fill d'un pagès; i un tal Isidre Vandereta, foraster, apareix al cadastre posseint una parcel·la al ter

me de Cervera (podria tractar-se d'aquest o d'un altre, i ser dels pobles de Riber o Sedó)

- (36) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 156v-157v.
- (37) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, consell de 24 de febrer de 1742, AHC, fons de gremis.
- (38) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 36v-38v.
- (39) ACA, Rl. Aud., Acordadas, Reg. 22, fs. 125-125v (6 de novembre de 1745).
- (40) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 168, fs. 16v-17v (12 de febrer de 1746)
- (41) Traspàs de poders de Josep Mestre, Pere Fogueras i Francesc Cosi a don Juan Gonzalez Valdivieso, Alfonso Manuel Carriego i Manuel de Loases, agents de negocis dels Consells Reials de Madrid, com a procuradors dels gremis mancomunats de Cervera, el 21 de febrer de 1744, AHCC, fons dels gremis. Tots els poders que cita com a originaris del que es traspassava el 1744 van ser atorgats pels gremis entre el nou i el setze d'agost de 1742, excepte el dels procuradors de la confraria de Santa Magdalena, dels sastres, que es feu gairebé un any més tard, el juny de 1743.
- (42) Còpia del recurs dels gremis al dictamen del Corregidor sobre el cobrament del cadastre per l'Ajuntament, nº 1472, AHCC, fons dels gremis.
- (43) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, sessió de 10 d'agost de 1746, AHCC, fons del gremis. El subratllat és meu, E.T.
- (44) Llibre de Consells municipals, 1737-1748, nº 239, AHCC,

fs. 172v-173v, 6 de febrer de 1743. Sobre el vell litigi de la ciutat amb els nobles de la rodalia, tocant a les aigües, vegeu l'apartat vuitè, "L'aigua per a qui la me reix" del capítol anterior sobre "La conformació històrica del mite reialista cerverí".

- (45) Idem., fs. 175-175v, 16 d'abril de 1743.
- (46) "Copia del Informe feu la Ciutat al Real Concell de Castilla que se li fou demanat per unas peticions...", doc. cit., 4 de gener de 1745.
- (47) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 202-203 (2 de gener de 1745); hi ha una altra descripció més breu en un altre memorial al mateix registre, fs. 157v-158 (14 de febrer de 1744).
- (48) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 41v-43 (11 de febrer de 1745). El subratllat és del manuscrit original.
- (49) El paper de les campanes i el seu control, en particular de l'Església, per la regulació del pas del temps a les comunitats pre-industrials, és posat de manifest per Alain Guerreau, El feudalismo. Un horizonte teórico, Crítica, Barcelona, 1984, pp. 230-231; la seva eficàcia per provocar l'alarma en la població i aplegar-la és assenyalada per Josep Fontana, Cambio económico y actitudes políticas..., op. cit., pp. 59-60.
- (50) J. H. Elliott, La rebelión de los catalanes..., op. cit., p. 371-399; P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya Moderna, op. cit., II, pp. 356-364 i 415; H. Kamen, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", Recerques, 9, 1979, pp. 11-28; J. Dantí, "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", Estudis d'Història Agrària, 3, 1979, pp. 79-100.
- (51) Contestes de pobles de l'Urgell i la Segarra a l'enques

ta de Zamora, Biblioteca del Palau Reial, Madrid, Ms. 2468 i 2472. Altres respostes, i particularment la d'Andreu de Massot per Cervera, pretenien que "no hay vestidura que distinga los unos de los otros de modo que su vista haga venir en conocimiento positivo de su estado" ("Noticias de la Ciudad i termino de Cervera...", 1789, pregunta 210, f. 128, Ms. 2468), la qual cosa és força inversemblant. Per a la Cervera de finals del segle XIX el llibre de Faust de Dalmases i de Massot, baró de Bollandor, De la Cervera vuitcentista. Records de noi, (Cervera, 1934) deixa ben clares les distincions entre patricis i plebeus en el vestir i en tots els ordres, especialment al capítol núm. 10 ("Com vestien ells i elles", pp. 86-97); per exemple: "llavors hi havia molt mirament a no extralimitar-se i cadascú vestia segons son estament social, prescindint del diner" (p. 93), o, "tots som fills de Déu i hem de desitjar que ningú freturi de vestit ..., però seria convenient es marquessin les classes socials, com les marca l'Església i la Milícia..." (p. 95).

- (52) Coincideixen en això les respostes d'Agramunt, Anglesola, Castellnou d'Agramunt, Concabella, Florejacs, Hostafrancs, Mafet, Malacara, la Prenyanosa, Riber, Santa Fe, Sedó, Talavera, Tarroja, Torà, Vicfred i Veciana a l'enquesta de Zamora de 1787-89 (vegeu la nota anterior). A finals de segle XVIII i principis del vuit-cents eren signes visibles de condició pagesa la capa o gambeto terrosa, les espardenyas i "leur bonnet de laine rouge ou noir que rapelle le bonnet phrygien", per oposició a la reixeta i el capell de tres pics, "a l'Espagnole", les sabates amb sivella de plata i l'embotonament també d'argent de la xambergada dels propietaris rics, i encara al color negre de "la classe la plus relevée" que s'esforçava per seguir "les modes françaises... a des grandes distances" ("Memoire Statistique, Historique et Administratif... du Département des Bouches de l'Ebre...", 1 de gener de 1813, ACA, Guerra de la Independència, Fons de la Dominació Napoleònica a Catalunya, Caixa I, 1er dos-

sier).

- (53) Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit., p. 323.
- (54) J. Torras, Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-23, Ariel, Barcelona, 1976, i "Societat rural i moviments absolutistes. Nota sobre la guerra dels malcontents (1827)", Recerques, 1, 1970, pp. 122-130; J. Fontana, "Crisi camperola i revolta carlina"; i Pere Pascual, "Carlisme i Societat rural. La guerra dels Set Anys a la Conca d'Òdena", Recerques, 10, pp. 7-16 i 51-92; J. Tortosa Duran, "El Trienio Constitucional de 1820-23" i "Del realismo a los movimientos obreros", Ilerda, 32, 1971, pp. 265-74, i Ilerda, 35, 1974, pp. 45-82; vegeu també els apartats 1 al 5 del proper capítol: "La crisi del sistema censalista i les desamortitzacions".
- (55) J. Mª Torras i Ribé, Els municipis catalans..., op. cit., pp. 321-325.
- (56) El plantejament de la guerra de Successió com a guerra civil catalana, a Núria Sales. Els botiflers, 1705-1714, Rafael Dalmau, Barcelona, 1981; vegeu també la secció precedent "Nació, classe i comunitat. La guerra de Successió a Cervera".
- (57) R. Garrabou, "Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrrrega", Recerques, 1, 1970, pp. 83-121. Les sèries de preus disponibles a Cervera no cobreixen aquests anys, però hi havia una sintonia pràcticament absoluta dels preus en els mercats veïns de Tàrrrega i Cervera (op. cit., p. 85).
- (58) La crítica a la interpretació espasmòdica dels avalots de subsistències, i en general de la "tensió social" derivada mecànicament dels indicadors de conjuntura econòmica, a E. P. Thompson, "La economia "moral" de la multi-

tud" a, Tradición, revuelta y consciencia de clase, op. cit., especialment pp. 61-66.

- (59) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 200v-201v (2 de gener de 1745).
- (60) E. P. Thompson ha caracteritzar la funció de l'avalot plebeu a les societats pre-industrials com una forma d'intimidació popular que cercava "fer entrar en raó" els rics i poderosos "retorçant-los el braç", més que suprimir-los com a tals. Servien anàlogament a una elemental teoria de la dissuasió: "Els beneficis reals immediats de la guerra rarament són significatius, ni pels vencedors ni pels vençuts, però els beneficis que es poden obtenir de l'amença de guerra poden ser considerables. I, tanmateix, l'amença de guerra no suscita cap terror si no s'arriba mai a la sanció de la guerra" ("La economía "moral" de la multitud...", op. cit., pp. 108 i 121-122). Un text de 1766, citat per Thompson, es referia a "l'extraordinària pretensió de què la força i l'esperit del populatxo són necessaris per posar en vigor les lleis" (idem., p. 87).
- (61) Gran part de la vida política dels nostres dies pot considerar-se una lluita per l'autoritat simbòlica -ha escrit Thompson-, però en el segle XVIII la debilitat d'altres instruments de sotmetre la voluntat popular conferia a aquells simbolismes una especial importància. La rivalitat per l'autoritat simbòlica pot "considerar-se no com una forma de representar ulteriors conteses "reals", sino una vertadera contesa en ella mateixa. La protesta plebea, de vegades, no tenia altre objectiu que desafiar la seguretat hegemònica de la gentry, extirpar del poder les seves mixtificacions simbòliques, o fins i tot només renegar. Era una lluita d'aparences, però el seu resultat podia tenir conseqüències materials" (Tradición, revuelta..., op. cit., p. 52).

- (62) J. Corts, "Estado Antigo y Moderno de la Ciudad de Cervera" (1723-1740), AHCC, f. 425v.
- (63) Núria Sales ha cridat l'atenció sobre el fet que ni abans de la guerra de Successió era tan universal l'ús d'armes pels catalans, ni va ser després tan universal la prohibició. Nobles, ciutadans honrats, batlles, magistrats i tot aquell que pogués comprar el permís en feu ús sota el règim borbònic. D'altra banda la prohibició, típicament absolutista, no era específicament filipista: el darrer virrei de Carles d'Àustria va ordenar el mateix el 1713 ("Un parell de tòpics: la prohibició total d'armes als catalans i la decadència de la llengua" a Els botiflers ..., op. cit., pp. 59-63). Vid., també, la nota 29 d'aquest capítol.
- (64) ACA, Rl. Aud., Cartes, Reg. 34, fs. 15-15v, 11 de maig de 1743.
- (65) ACA, Rl. Aud., Cartes, Reg. 34, fs. 67-67v, 20 de juliol de 1743.
- (66) A tota Catalunya van erigir-se de bon principi corregiments militars amb l'expressa finalitat de "contener con más autoridad y más fuerza aquellos pueblos" (J. Mercader, Felip V i Catalunya, p. 292). Però, per estar a to amb l'escenografia de la representació política de Felip V a Cervera, i potser també com a experiència pilot confiant amb la "quietud dels seus naturals", Cervera va ser exceptuada d'aquella norma i havia tingut fins llavors corregidors civils o "de lletres". El primer fou Francisco Haro Agüero, el 1725 fou nomenat Juan Francisco de Muro y Oliván i el 1736 prengué possessió Luis Gálvez de Saavedra (J. Mercader, op. cit., p. 291; J. Mª Llobet, "La llengua escrita a les institucions cerverines del segle XVIII", Miscel.lània cerverina, III, 1985, pp. 111-112).

El 1742 entrava per primer cop, interinament, un català en aquest càrrec, i des del 1736 també Talarn tenia corregidor "de lletres". Segons Mercader, per a Cervera es va decidir nomenar-hi alternativament individus de ca pa i espasa i advocats, però sembla que la resolució no va complir-se, i el 1747 no constava que hi hagués al Principat cap corregiment civil (op. cit., pp. 294-295). El 1786 l'Ajuntament de Cervera encara demanava que el seu corregidor fos de lletres donat que en aquesta forma el Comú hauria de pagar menys, i el recurs tramès a Madrid fou contestat favorablement (J. Portella, "El marc administratiu de la Cervera del segle XVIII", Miscel.lània cerverina, IV, 1986, p. 174). Vid., també, la nota 76 d'aquest capítol

- (67) J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 81-82.
- (68) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 41v-43, 11 de febrer de 1745.
- (69) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, Consell del 16 de juny de 1743, AHCC, fons dels gremis.
- (70) Idem., Consell del 21 de setembre de 1742.
- (71) Idem., Consell de 3 de setembre de 1744.
- (72) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, f. 203, 2 de gener de 1745.
- (73) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 41v-43, 11 de febrer de 1745.
- (74) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377 fs. 200v-201v. 2 de gener de 1745. Els subratllats són meus, E.T.
- (75) Idem., fs. 204-204v.

- (76) L'onze de febrer de 1745 informava l'Audiència, a demanda del Consell de Castella, que "en lo que ha podido experimentar... la conducta del actual Corregidor don Juan Miguel Portell en lo respectivo â los asuntos que han dado motivo â los clamores del Comun de Cervera... halla que se ha portado mui atento al bien publico, obediente â Vuestras Reales ordenes, Celoso â Vuestro Real Servicio, desinteresado en la administracion de Justicia y mui templado y prudente en lo político y economico de su gobierno, sin que por aora pueda decir cosa en contrario" (ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 43-43v). La mateixa Audiència reconeixia però en un altre informe que el Corregidor de Cervera havia desobeït tossudament les ordres de l'Intendent Antonio de Sartine referents al cadastre (vegeu l'apartat vuitè del proper capítol: "Quan els pobres apel.laven al fisc. El Manifest i el cadastre a Cervera").
- (77) J. Corts, "Estado Antiguo y Moderno de la Ciudad de Cervera", doc. cit., f. 390; vegeu el capítol anterior, "Desitjos populars i teatralitat política..."
- (78) ACA, Rl. Aud., Cartes, Reg. 36, 27 de novembre de 1745. El subratllat és meu, E. T.
- (79) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, consell del 30 de novembre de 1745, AHCC, fons dels gremis.
- (80) ACA, Rl. Aud., Cartes, Reg. 36, fs. 285v-286.
- (81) ACA, Rl. Aud., Cartes, Reg. 37, fs. 18-19, 29 de gener de 1746.
- (82) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 156-156v, 14 de febrer de 1744. Els subratllats són meus, E. T.
- (83) Idem., fs. 159-159v.

- (84) Vegeu l'apartat segon del precedent capítol "Desitjos populars i teatralitat política..."
- (85) El text sencer, que s'intercala en les dues parts citades en portada d'aquest treball, diu: "Cosa fa qui, questa gente? Perché è vissuta? Perché vive?" ... In quante migliaia de città e de villaggi, l'uomo, nei suoi viaggi, si è imbatuto, facendosi questa domanda, e arricchendosi con la risposta (anche sospesa, o sbagliata, che si è saputo dare): e quanta gloria è discesa su quegli uomini interrogati, che vivevano con naturalezza il fatto tanto innaturale di vivere in un "altro stile"! (Pier Paolo Pasolini, Il Caos, Riuniti, Roma, 1979, p. 132-133).
- (86) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 159-159v.
- (87) "La revuelta popular de tipo tradicional... solía presentarse como exigencia del restablecimiento de un orden originario, dato cultural que todos conocían ya" (Jaume Torras, Liberalismo y rebeldía campesina, op. cit., p. 14).
- (88) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 172-172v, 6 de juny de 1744.
- (89) Llibre de Consells Municipals, 1737-1748, nº 239, AHCC, fs. 178-178v i 189v-190 (consells del 5 d'agost de 1743 i 8 de juny de 1744). És interessant d'observar que don Bonaventura de Montaner els anomenava "síndics dels capitans d'alguns gremis", és a dir com a representants d'un segon nivell de delegació.
- (90) Vegeu l'apartat setè del capítol precedent, "Desitjos populars i teatralitat política...", i el setè de l'anterior, "La conformació històrica del mite realista cerverí."
- (91) Vegeu els apartats tercer i quart del capítol precedent.

- (92) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 158-159, 14 de febrer de 1744.
- (93) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 41-41v i 43v, 11 de febrer de 1745. Els subratllats són meus, E. T.
- (94) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 34-35, 11 de maig de 1743. Els subratllats són meus, E. T.
- (95) Doc. citat a la nota 93.
- (96) "Relación de los Emolumentos de la Ciudad de Cervera segun Certificacion dada por Francisco Pomes y Jordana, notario y secretario del Ayuntamiento de dicha Ciudad, écho en 4 de diciembre de 1743", al Cadastre de 1744, AHCC. Aquesta estimació sí que deuria ser coneguda pels gremis, a tenor de la forma de realitzar-se aquest nou cadastre (vegeu el proper capítol, "Quan els pobres apel.laven al fisc. El manifest i el cadastre a Cervera"), però no els còmputs d'on sortia.
- (97) A. Duran i Sanpere, Llibre de Cervera, Curial, Barcelona, 1977, pp. 404-405.
- (98) "Llibre de la quística", 1719, AHCC. Vegeu, al respecte, l'apartat vuitè del capítol proper: "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII"
- (99) "...en veinte y quatro de Diziembre de 1718 dio V.M. su Real permiso para que la Ciudad impussiesse... un Rediezmo sobre los granos del su termino... aunque es verdad que esta no ha usado del expressado arbitro y rediezmo de granos..." (ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 169-172, 6 de juny de 1744).
- (100) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 158v-159, 14 de febrer de 1744.

- (101) Una providència del Consell de Castella d'onze de setembre de 1723 s'interessava per la concessió d'un dotzè i la compra de les herbes d'un terme veí a Cervera (ACA, Rl. Aud., Cartes, Reg. 10, fs. 43 i següents).
- (102) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 32-33v, 11 de febrer de 1745.
- (103) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 200v-201, 2 de gener de 1745. L'estimació del valor del regadiu i els imobles l'he obtinguda aplicant els preus de cada classe de terra al buidatge del cadastre de 1744, i deduïnt el dels immobles pel lloguer declarat "a raó de censal". Pels ingressos dels Nuix, vegeu els apartats 6 al 9 del capítol "Inventaris, curadories, memòries mercantils: els ingressos de les classes rendistes".
- (104) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, AHCC, fons dels gremis, consell del 18 d'agost de 1743.
- (105) Llibre de Consells Municipals, 1737-48, nº 239, AHCC, fs. 179-179v.
- (106) Idem., fs. 180-180v.
- (107) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 169-172, 6 de juny de 1744.
- (108) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 32-33v, 11 de febrer de 1745; quant a l'aplicació de l'ordre i el paper jugat pel clero parroquial, vegeu l'apartat vuitè del capítol proper, "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII". L'esquema de funcionament de l'administració municipal era en teoria la següent. Els regidors, o abans paers, decidien sobre el cobrament d'entrades segons les normes i consuetuds tradicionals, i sobre la gestió de les eixides; però sense arribar pròpiament a tocar diners. L'administració era en el seu con-

junt responsabilitat del Racional, importantíssim càrrec que supervisava tots els comptes i els tancava. La seva autorització era indispensable per qualsevol moviment de diners, i quan fermava la comptabilitat anual la seva aprovació era inapel.lable. El clavari era qui tenia cura de la caixa dels cabdals, efectuant els pagaments per ordre dels Regidors, o d'un subsíndic quan eren despeses específiques de la Casa de la Ciutat, trameses sempre per medi del Racional. Finalment, un escrivent anotava els còmputos i signava les èpoques sota les ordres del Clavari. (Vid., al respecte, l'apartat setè de l'anterior capítol "La conformació històrica del mite reialista cer-verí").

- (109) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 32-33v.
- (110) J. Mª Torras i Ribé, Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit., pp. 202-203. Només a Cervera i a Lleida van experimentar un augment en el decurs del segle. El corregidor de Cervera tenia, en canvi, una assignació de 12.000 rals de billó, és a dir unes 1.134 lliures que ha vien de satisfer tots els comuns compresos en la demarca ció corregimental, exceptuats els de jurisdicció senyori al plena i només la meitat de la quota els de jurisdicció compartida. Pagaven unes 80 poblacions d'un total de 230, més unes altres 38 que contribuïen la meitat (J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 298 i 301-302).
- (111) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 169-172, 6 de juny de 1744. Les consultes sobre les "residències" es feren l'11 de maig de 1725 i 27 de setembre de 1740, pa lesant que el decret de Nova Planta havia fet omissió de la regulació del lliurament de comptes i la responsabili tat civil en els Ajuntaments cap de corregiment amb regi dors vitalicis, a diferència de la normativa dictada pels altres, i sol.licitaven l'extensió a Catalunya del siste ma castellà equivalent als antics judicis o "purgues de taula" de l'antiga corona d'Aragó.

- (112) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 34-35v, 11 de maig de 1743. Els subratllats són meus, E.T.
- (113) J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 308-313.
- (114) S. Chapa, "Impresos a la Universitat de Cervera sense llicència de l'Audiència", Miscel.lània ceriverina, III, 1985, pp. 160-162. Eren els regidors degans qui, justament, havien de requerir la fiança en prendre possessió als nous corregidors (J. Mercader, op. cit., p. 312).
- (115) Cit. per S. Chapa, op. cit., p. 162; vid., al respecte, "La gràcia de la Universitat", apartat cinquè del capítol precedent.
- (116) "Llibre en lo qual se continuaran las lluhizions dels censals vindran a lluirse y respectives solucions de las pencions de ells, per lo il.lustre Ajuntament de la present ciutat de Cervera...", 1743, AHCC, F.C.P., nº 133; vegeu l'apartat vuitè del capítol "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII".
- (117) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 35v-36v, 11 de febrer de 1745.
- (118) "Noticias... de Cervera", 1789, B.P.R., Madrid, Ms. 2468, preg. 116, fs. 101-102.
- (119) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 158-158v, 14 de febrer de 1744.
- (120) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, f. 34v; vegeu l'apartat quart del capítol anterior, "Desitjos populars i teatralitat política..."
- (121) Vegeu l'apartat num. 6, "Ofrenes al rei-protector, exempcions del rei-exactor" del capítol de la secció I sobre "La conformació històrica del mite reialista ceriverí."

- (122) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 166, fs. 168-169v, 6 de juny de 1744.
- (123) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 35v-36v. 11 de febrer de 1745.
- (124) "Copia del informe feu la Ciutat al Real Concell de Castilla que se li fou demanat per unes peticions donades per lo sindich dels Gremis de la present Ciutat de diferentes pretencions tenia sobre ella", AHCC, fons dels gremis, 4 de gener de 1745.
- (125) Sobre el bolletí vegeu A. Duran i Sanpere, Llibre de Cervera, op. cit., p. 404; així mateix l'apartat num. 6 del precedent capítol "La conformació històrica del mite realista...", i el num. 8 del proper: "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII". Segons Duran i Sanpere la taxa habitual era de sis diners per lliura, és a dir el 2,5% de la venda, menys en els grans que eren també sis diners per quartera. Però segons l'Ajuntament el 1745 això només regiria pels forasters, pagant els veïns un "atascamiento... por razon de todas sus ventas". El segrest d'aquest dret a censalistes del Comú va produir-se en el darrer quart del segle XV, i va perdurar fins l'abolició del propi impost. El 1743 l'arrendament del bolletí va donar segons el cadastre 978,2 lliures "para... la Ciudad ò sus acreedores".
- (126) Citen concretament els Regidors dos privilegis suposadament concedits per Pere IV el 1375 i 1377 que no consten a cap dels reculls fets per Josep Corts i Andreu de Massot (tots dos regidors i partícips d'aquestes baralles amb els plebeus), ni al llistat de Faust de Dalmases i de Massot. Vegeu el document citat a la nota 124 i les referències donades al capítol "La conformació històrica del mite realista..."
- (127) "Copia del informe...", doc. cit., AHCC, 4 de gener de

1745.

- (128) ACA, Rl. Aud., Acordadas, Reg. 22, fs. 123-124v, 6 de novembre de 1745. Vid., més endavant, l'apartat dotzè: "¿Quí mana aquí?"
- (129) Idem., fs. 124-124v i, Consultas, Reg. 168, fs. 16-18v, 12 de febrer de 1746.
- (130) "...els 'béns de propis" són aquells béns que en un principi, remotament, havien estat propietat col·lectiva..., però que per exigències de la mateixa organització municipal, per comptes d'un usdefruit directe d'aquests veïns van passar a mans de la corporació o institució municipal (...) Els béns pròpiament "comunals"... són objecte d'una triple erosió: d'una banda el mateix municipi, com a institució, segreja una part d'aquests... per convertir-los en "béns de propis"...; d'altra banda els senyors baronials o jurisdiccionalis pretenien convertir els béns comunals en béns senyorials...; i per últim l'Estat estimula la conversió d'aquest patrimoni comunal en béns de propietat privada" (Emili Giralt, "Principals problemes de la història agrària", Col·loqui d'historiadors, Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1974, p. 82).
- (131) Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, AHCC, fs. 212v-213, Consell del 12 de novembre de 1745. L'arrendatari de la pesca salada era Bernat Clos, un sabater mitjanament acomodats que segons el cadastre posseïa una casa al carrer major, una vinya i dos horts, i un ase, avaluat tot plegat en 847,8 lliures; va pagar aquell any 15 sous en concepte de "ganancial", la qual cosa suposava atribuir-li uns ingressos nets anuals, per l'exercici de l'ofici i el comerç, de 50 lliures. El dret del vi blanc "de regal" l'havia arrendat l'espardenyer Francesc Florensa, que tenia dues vinyes, una peça de terra campa i un hort, així com una casa a la devallada de Sant Domènec; el seu patrimoni fou estimat en 497,5 lliures i va pagar

també 15 sous de "ganancial" el 1745.

- (132) Acabant-se el plaç el 1769, un memorial plebeu demanava el 1768 que "haviendo dejado esta gracia experiencia de los daños ha hecho al Publico se les prive â los Regidores de la prorroga que desean, y emprenderán paraque continue el perjuicio" (ACA, R1. Aud., Consultas, Reg. 565, f. 205, 14 d'agost de 1768..
- (133) "Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc", AHCC, fons dels gremis, Consell de 24 de novembre de 1744.
- (134) Idem., Consell de 6 de gener de 1745. La carta era del dos de gener.
- (135) Idem., Consell de 17 d'octubre de 1745.
- (136) Idem., Consell de 30 de novembre de 1745.
- (137) "Junta de los capitanes de las Cofradías para hazer los machos", 1755, AHCC, fons dels gremis. Quant a la secada de 1752-1755 i els transports de gra d'Alacant a Madrid, vegeu P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya Moderna, op. cit., III, pp. 443-444.
- (138) N. Sales, "La desaparición del soldado gentilhomme", a Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos, op. cit., pp. 9-56.
- (139) Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, AHCC, fs. 192v-194, consell del 26 de novembre de 1744.
- (140) Els trenta-tres identificables amb el cadastre de 1744 sumaven un patrimoni equivalent al 14% de tota la riquesa acadastrada, i eren poc més del 3% de la població considerada. Hi havia importants patrimonis, com els de les cases Muntaner, Casanoves, Gomar, Niubó, Montserrat, Móra, Vega, Castells, Perelló, Malloí, Janer i altres, al

costat de casos sense cap immoble declarat al cadastre, com els de Joan Garriga -el doctor en medicina que digué faria el possible per donar alguna cosa- o el doctor en dret Francesc Boixadell.

- (141) Jeroni Janer era paer el 1704, quan el desembarcament austriacista va iniciar la guerra, i el 1705 quan el 5 de setembre va proclamar-se oficialment rei a Cervera Carles III. Com a paer va participar de la "Junta de Ciutadans Visibles" juntament, entre d'altres, de membres de les cases de Vega, senyors de les Oluges, i de Casanoves. El doctor en dret Francesc de Casanoves tractà de refrenar el 26 de març de 1706 la sortida de Jeroni de Moixó cap a Tàrrrega per anar a cercar les tropes de Felip V, i prengué part en la deliberació de la "Junta" i els paers que va acordar denunciar els intents de passar-se al Borbó al coronel Ristort i el noble austriacista de Cervera Magí de Vilallonga, tancant les portes de la ciutat per resistir-se a les forces del duc d'Anjou si no eren moltes. L'endemà, proclamat novament com a rei Felip V per la mobilització de "gent ordinària" de la ciutat encapçalada per Bru de Cardona, en Francesc de Casanoves acceptaria el càrrec de capità en la coronela comandada per Jeroni de Moixó. Però en retornar les forces de Carles III, fou del parer, com tots els altres excepte en Jeroni de Moixó, de no resistir-se (A. Duran i Sanpere, Felip V i la ciutat de Cervera, op. cit., pp. 24-37). Don Antoni Vega, el doctor Magí de Casanoves i de Montserrat i un Jeroni Janer apareixien a la llista de "mal afectes" a Felip V de 9 de gener de 1716 (ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 120, fs. 23-23v), malgrat haver estat en Magí de Casanoves capità suplent del Regiment dels Naturals de Cervera format el 1712 (J. Corts, "Estado Antigo y Moderno de la Ciudad de Cervera...", AHCC, 1723-40, fs. 318-318v). Vegeu també l'apartat setè, "Qui foren els desafectes al Borbó", del capítol precedent, "Botiflers", "vigatans" i tebis. Una revisió necessària.

(142) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 181-181v. Galce_ran de Villalba, senyor de Gospí (de l'actual municipi de Sant Ramon de Portell a la Segarra) i doctor en dret, fou membre de la "Junta de Ciutadans Visibles" i va nego_ciar la rendició amb les forces austriacistes, juntament amb el noble austriacista Magí de Vilallonga i de Sapor_ttella, el 10 de setembre de 1705 (A. Duran i Sanpere, op. cit., pp. 24 i 28). Figurava en quart lloc a la llista de desafectes a Felip V de 1716, després de tres membres de la casa Moixó, Francesc, Josep i Antoni (doc. cit., a la nota anterior). Quant als Vilallonga i Saportella, un membre d'aquesta família, Josep, era el 1733 comanador dels hospitalers de Granyena, detentant el senyoriu d'aquest i altres pobles de la Segarra (A. Bach i Riu, Granyena. Un poble de la Segarra, Arxiu Diocesà, Solsona, 1980, p. 36).

(143) Segons el cadastre del mateix any només posseïa en el terme de la ciutat un casalici avaluat en sis-cents lliures (en el que no residia oficialment, i el tenia llogat -curiosament- el Regidor don Joan Montaner), amb un petit hort i una botiga al mateix immoble llogada a un mestre sabater. El valor de tot plegat s'estimava en 815 lliures.

(144) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 50-51, 11 de febrer de 1745. La consulta del Consell de Castella era del 2 de gener del mateix any. La versió plebea i de l'Audiència es contradiuen en quant a la data de retorn a la ciutat de Cervera del noble ex-austriacista. Segons els primers acabava de produir-se en 1744 (i el cadastre sembla avalar-los, no posant-lo com a resident de la casa llogada al Regidor Montaner), mentre el text dels ma_gistrats dóna a entendre que ja hi portava força temps.

Hi ha notícies semblants en altres poblacions catalanes. Per exemple Pere Moles a Mataró ("El municipi català sota el règim borbònic", a El govern de les ciutats cata-

lanes, La Magrana, Barcelona, 1985, p. 111); vid., també, la nota 42 del capítol 1er: "Botiflers", "vigatans" i tebis...

- (145) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 474, fs. 320v-321. La primera ocasió fou el 1701 quan Felip V va fer nit a la ciutat de camí a les Corts catalanes. Segons Agustí Duran i Sanpere, Antoni Grau era llavors ciutadà honrat de Barcelona (Felip V i la ciutat de Cervera, op. cit., p. 17). El 1709 va anar com a síndic de Cervera, juntament amb Jaume Castelltort i un representant de la Comunitat de Preveres, a cercar Felip V que campava per l'Urgell en una temptativa no reeixida de donar-li l'obediència de la ciutat, gest que va provocar noves represàlies de les forces austriacistes a les que estava sotmesa (idem., p. 41). Curiosament, ja durant la guerra de Successió els Grau es trobaven en el cantó simètricament oposat al de Galceran de Villalba: aquest acompliria el 1705 exactament la mateixa missió, però amb les forces de Carles III (vid. la nota 142).
- (146) J. Corts, "Estado Antiguo y Moderno...", doc. cit., fs. 318-318v. No és d'estranyar el poc interès en destacar la seva participació tenint en compte que tan el propi Corts com Andreu de Massot foren regidors del mateix Ajuntament borbònic amb el que s'enfrentaria don Francesc Grau i de Sunyer. L'altre relat complementari, utilitzat per Duran i Sanpere és la declaració del doctor Francesc Cerveró en el procés de 1706 contra els paers Jaume Castelltort i Bernat Serres promogut pel govern de l'arxiduc Carles (Felip V i la ciutat de Cervera, op. cit., p. 33).
- (147) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, f. 204, 2 de gener de 1745.
- (148) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 126, fol. 17v, 15 de setembre de 1718.

- (149) Segons el cadastre-manifest de 1744-45 el cavaller don Francesc Grau posseïa tres petits horts, un casalici al carrer Major valorat en nou-centes lliures i dos molins: un fariner d'aigua dit de Sant Pere, situat a Vergós, i dintre el mateix un altre d'oli amb dues premses. El valor estimat pels molins fou de 2.500 lliures, situant-se el de tot el patrimoni acadastrat en 3.630,6 lliures. Això el col·locava en el lloc vint-i-quatre entre els més rics de la ciutat. Del seu germà Josep, catedràtic en dret, no hi ha notícia al cadastre de posseir cap bé al terme de la ciutat, però hi apareix en canvi una parcel·la de secà de 8,6 jornals propietat d'un "don" Simó Grau que amb tota probabilitat seria el tercer germà. El valor d'aquesta peça amb els típics tres conreus mediterranis alternats era de 430 lliures que si les sumèssim al patrimoni del germa en situaria la casa dels Grau en el lloc tretzè de la llista dels més rics, entre el pagès-negociant Bargués i el cavaller Francesc de Niubó (pel primer, vegeu l'apartat num. 10 del proper capítol: "Inventaris, curadores i memòries mercantils: els ingressos de les classes rendistes").
- (150) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, f. 30v, 11 de febrer de 1745. Subratllat meu, E.T.
- (151) Idem., f. 46. Subratllat meu, E.T.
- (152) "Estado Antiguo y Moderno...", doc. cit., f. 233. Corts aplicava l'alliçonament al príncep Jordi Darmstad, virrei de Catalunya amb Carles II, que influí de forma important en el decantament majoritari del Principat envers el candidat a la successió de la casa d'Àustria.
- (153) Josep Corts és autor probablement d'un opuscle manuscrit, redactat pels mateixos anys quaranta del segle XVIII, intitulat eloqüentment "De la alma sensitiva de los brutos" (A. Duran i Sanpere, Llibre de Cervera, op. cit., p. 430). No he aconseguit localitzar-lo a L'Arxiu Històric de Cer

vera on hauria de trobar-se entre els manuscrits de la Col·lecció Dalmases. De confirmar-se la seva autoria, no seria inversemblant que hi hagués desenvolupat el plantejament polític-moral breument esmentat a la crònica de la guerra de Successió, potser impulsat per la seva experiència com a Regidor de Cervera.

- (154) Carta a don Francisco de Zamora datada a Cervera el 13 d'abril de 1789, Biblioteca del Palau Reial, Ms. 2468. En una altra carta del setze de març escribia, referint-se als rebomboris del pa de Barcelona: "Deseo que V.S. quede restablecido del trastorno... que le han causado las novedades de estas gentes, y me espero que todo quede quieto, sin embargo de que se difundían especies capaces de mella, las cuales ni soñando se harían, por cuyo motivo por si solas desvanecieron; pero tal es el sistema de esta Ciudad, o del medio de que se valen y han de valer mis émulos para ver si pueden indisponer al Pueblo..." (subratllat meu, E.T.) A la carta citada en primer lloc es referia també al diputat del Comú Francesc Bergadà dient que "como es bendito, y no sé si está muy satisfecho de ver que hace algun papel en el Pueblo, se ha unido al partido de la oposición, que lo ha hecho visible..." I en una altra tercera del 18 d'agost repetia: "siento que cierto espíritu de partido y emulación me robe inútilmente tiempo..." Els rebomboris del pa començaren a Barcelona el 28 de febrer, i el 27 de maig foren penjats cinc homes i una dona acusats de ser-ne els promotors (Irene Castells, "Els rebomboris del pa de 1789 a Barcelona", Recerques, 1, 1970, pp. 51-81). L'estiu del mateix any esclatava a França, com tothom sap, la Revolució.
- (155) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 474, fs. 320v-321, 22 d'agost de 1754. El cadastre de Cervera de 1744 el considerava cavaller, mentre aquest document li rebaixava el grau al de ciutadà honrat.
- (156) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 182-183.

- (157) E. P. Thompson, "Patrician Society, Plebeian Culture", Journal of Social History, 7, 1974, pp. 382-405; La societat inglesa del siglo XVIII: ¿lucha de clases sin clases? a, Tradición, revuelta y consciencia de clase, Crítica, Barcelona, 1979, pp. 13-61.
- (158) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, f. 204, 2 de gener de 1745.
- (159) Idem., fs. 182-183.
- (160) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 474, fs. 318v-322, 22 d'agost de 1754. Els altres candidats eren el notari Josep Berdós, el doctor en dret Francesc Boixadell (sobres les seves baralles de precedència, vegeu l'apartat sisè del capítol anterior, "Desitjos populars i teatralitat política..."), el "comerciant" i alhora "senyor" Fèlix Montaner i Cerveró, el també comerciant "don" Antoni Castells, i Ramon Teixidor. La Reial Audiència s'inclinava per aquest darrer, notari de professió però que el 1745 havia adquirit ja el dret a portar espasa (probablement el mateix que s'uniria per matrimoni amb la casa dels Janer, també notaris, acumulant els seus descendents un importantíssim patrimoni en unir-se seguidament amb els Alió i Solsona a la primera meitat del vuit-cents; vegeu l'apartat segon del proper capítol "Inventaris, curadories i memòries mercantils..."). Però l'informe dels altres aspirants seria favorable excepte en el cas de don Francesc Grau el qual, malgrat rebaixar-lo de cavaller a ciutadà honorat, era de tota manera el candidat de grau estamental superior.
- (161) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 204-204v, 2 de gener de 1745. El doctor Magí Indilla havia estat també capità de la primera coronela formada a la ciutat el 1706, i és esmentat per Josep Corts com a capità suplent del Regiment dels Naturals de Cervera de 1712 (A. Duran i Sanpere, Felip V i la ciutat de Cervera, op. cit., p.

37; J. Corts, "Estado Antiguo y Moderno...", doc. cit., f. 265). Era un important propietari de Cervera: setanta-un jornals de terra (31 has.), gairebé tota d'excel·lent qualitat, avaluats en 6.465,6 lliures que unides a les 600 estimades pel casalici posseït al carrer Major, sumaven un patrimoni acadastrat total de 7.065,6 lliures. Ocupava el lloc que feia nou a la llista dels més rics segons el cadastre-manifest de 1744-45, situant-se entre el cavaller don Jacint Gomà i la senyora na Francesca Perrelló. El 1717 havia estat nomenat regidor perpetu, però havia hagut de renunciar perquè feia any i mig que havia assolit la condició eclesiàstica (ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 363, fol. 84v, 23 de juliol de 1718).

(162) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, f. 43, 11 de febrer de 1745.

(163) "Relacio de Personas, Casas y Bestias", cadastre de 1744, AHCC. La numeració del carrer començava en el cantó de mestral d'aquesta entrada a la ciutat, saltant la travesia de Santa Victòria (ara dit carrer Soria) fins arribar al convent dels antonians -on actualment hi ha l'església de Sant Antoni-, que passava a l'altre cantó de xaloc, retrocedint altre cop fins a la porta de la muralla.

(164) El cà'cul ha estat fet incloent tots els habitants i institucions acadastrades, i considerant el valor monetari de les terres, cases, forns, molins i capitals censals. Per obtenir el preu de les cases, forns i molins el cadastre, que donava l'estimació del lloguer anual, ho feia "a raó de censal"; això és, considerant la renda un 5% d'aquell valor de l'immoble. La quantitat resultant en cada cas s'ha sumat al propietari i s'ha restat als llogaters, de la mateixa manera que s'ha fet amb els capitals censals prestats o deguts. En conseqüència hi ha gent amb una riquesa total igual o inferior a zero.

Les dades citades al text inclouen també aquesta franja

de població amb un patrimoni acadastrat negatiu o igual a zero. Si consideressim només els propietaris amb béns el valor dels quals fos més gran que zero, els situats per sota les 1.000 lliures eren el 82,1% i detentaven el 38,5% de la riquesa acadastrada.

- (165) Vegeu l'apartat sisè d'aquest mateix capítol.
- (166) La situació del "comerciant" reunia individus en situacions socials i econòmiques força contrastades, des dels revenedors i quincallaires als botiguers i negociants. Aquests segons cercaven aparellar-se als "artistes" -apotecaris, candelers, etc.- i apropar-se a l'estatut de "doctor", pas previ habitual a l'accés definitiu dels esglaons privilegiats. Comerciants i botiguers apareixen a les llistes d'exempts a quintes per raó de grau, o collaborant amb les autoritats per fer mèrits (vegeu els apartats tercer i onzè d'aquest capítol).
- (167) "Relacio de Personas, Casas y Bestias...", doc. cit.
- (168) Hi ha al cadastre de 1744 un altre comerciant, Joan Boldú, que ocupava el quart lloc en la llista dels més acabalats immediatament després de Don Bonaventura de Montaner i la finca "els Comtals" del Monestir de Montserrat. Desconec si estava emparentat amb Josep Boldú.
- (169) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 168, fs. 16v-17v, 12 de febrer de 1746.
- (170) Es tracta de les següents fonts: ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 168, fs. 16v-17v, 12 de febrer de 1746; Poder traspasat de Josep Mestre a don Juan Gonzalez de Valdívieso, Alfonso Manuel Carriego i Manuel de Loases, agents de negocis dels Reials Consells de Madrid, com a procuradors dels gremis de Cervera, 21 de febrer de 1744, AHCC, fons dels gremis; Poder donat a Josep Boldú i Josep Mestre per revisar els Comptes donats per l'Ajuntament da-

vant la Comptaduria Principal de la Intendència del Principat, 9 de maig de 1750, AHCC, fons dels gremis; "Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc", AHCC, fons dels gremis; Consell de 24 de febrer de 1742; Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, AHCC, fs. 154v-156, consell del 19 de gener de 1742.

(171) "Los labradores tienen hermandad o cofradia en la que solamente entran cuarenta, y por lo regular son de los mas visibles de la ciudad", Andreu de Massot, "Notícias... de Cervera", 1789, doc. cit., preg. 106, fs. 94-95. Vegeu també la nota 16 d'aquest capítol.

(172) El 1744 hi havia 179 caps de família considerats "labradores" pel cadastre. Si els adjuntèssim els vint parcers, tres moliners i dos hortolans sumarien 204 pagesos en sentit més ample. Aquestes quantitats prescindeixen dels que el cadastre rotula "jornalers" -categoria fiscal que convé no confondre amb la econòmica i social-, així com també omiteixen mossos i pastors. A mitjan segle XVIII les dues confraries amb més mestres deurien ser la de Sant Roc amb 34 espadenyers i 30 soguers, i la de Sant Joan i Sant Eloi. Sumant-hi en aquesta darrera els mestres de cases, fusters, ferrers, serrallers, cadiraires, calderers, boters i terrissaires (n'hi havia encara d'altres), s'arriba amb dades del cadastre de 1744 a seixanta-tres confreres. Els sastres eren 25 mestres, els sabaters 33 i els teixidors 47, tot això sense comptar-hi fadrins, aprenents i "jornalers".

(173) Eren el cavaller don Bonaventura de Montaner, en segon lloc darrera la Comunitat de Preveres de l'Església parroquial, el ciutadà honrat Josep Móra en el lloc vint-i-un, l'apotecari Bru Perelló en el quaranta-un i el cavaller don Joan de Montaner en el quaranta-set. En algun cas l'endeutament ens amaga la vertadera entitat del patrimoni posseït. Per exemple, el cavaller i Regidor don Josep de Moixó sumava 3.412,5 lliures al cadastre que

l'haurien col·locat al lloc vint-i-nou de no estar hipotecats els seus béns en 2.000 lliures per tres censals contrets amb el també cavaller don Antoni Vega. Deduïdes aquestes, el regidor desapareix de la llista i s'hi inquina la casa dels Vega en la posició quaranta-dos.

Una altra causa que pot encobrir el nivell de riquesa d'un llinatge important és la temporal divisió entre dos o més membres per circumstàncies familiars transitòries; per exemple, l'heretament pels fills dels béns del pare difunt, però no encara dels del dot de la mare vídua, o d'un oncle o conca sense descendència. També això sembla haver succeït amb els Moixó: al cadastre apareix la vídua dona Francesca de Moixó posseïnt un patrimoni de 3.920 lliures a Cervera, que la situen al lloc vint-i-dos; si es sumessin a les 1.412,5 no empenyorades del cavaller Regidor de mateix nom, la casa saltaria al lloc que fa catorze. El 1732 encara era Regidor don Gaspar Mir, i la seva vídua, dona Agustina de Montserrat ocupava el 1744-45 el lloc onzè de la llista, amb una pila de censals declarats oficialment per 2.708,6 lliures i un patrimoni total de 5.619. Josep Mª Torras i Ribé ha insistit extensament en la desconexió que sembla haver existit entre poder econòmic i poder polític als Ajuntaments borbònics cap de Corregiment (Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit.). Potser caldria formular la qüestió, si més no en el cas de Cervera, en uns termes més matisats: els propietaris més acabalats es trobaven per igual a les files del poder o l'oposició gremial en funció, sobretot, de línies de demarcació estamentals que no sempre corresponien a les del repartiment de la riquesa patrimonial o el gruix dels ingressos. La llista dels primers contribuents -defraudacions a part- és significativa considerada globalment, però hi ha diferents circumstàncies que poden desfaiçonar casos particulars (posseió de béns o drets fora de la població, divisions temporals del patrimoni entre membres de la família, intents d'ocultar-ne parts passant-ne la titularitat nominal a parents preveres o fundacions pies, etc.).

- (174) El 1744 hi havia entre els primers cinquanta propietaris una dotzena de nobles i ciutadans honorats, una dotzena de "doctors", notaris, cirurgians i "artistes", una altra dotzena de pagesos-negociants amb algun pròsper menestral, nou comerciants o botiguers, i la resta eren eclesiàstics.
- (175) Poder traspasat de Josep Mestre a don Juan Gonzalez de Valdivieso..., doc. cit., AHCC, fons dels gremis.
- (176) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 29v-30, 11 de febrer de 1745, i Villetes, Reg. 377, fs. 182-183.
- (177) És la conclusió a la consulta, repetidament citada, d'onze de febrer de 1745 (ACA, Rl. Aud., Reg. 167, fs. 43v-49v), motivada pel memorial dels capitans dels gremis de Cervera de 2 de gener (ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 200-204v). Els subratllats són tots meus, excepte quan s'indica el contrari, E. T.
- (178) Qüestió aquesta que els gremis negaven. Ells no separaven la funció solemne de gràcies de la "demostració" o manifestació posterior pel carrer major que va acabar amb el toc rebel de campanes i els trets d'amenaça públics. En canvi, les autoritats consideraven sediciosa tota aquesta segona part.
- (179) El traç discontinu. subratllat a l'original manuscrit. Per com va arribar i va ser encaixada l'ordre reial de separació de gremis i interdicció del de la Bona Voluntat, vegeu l'apartat quart d'aquest mateix capítol. L'Audiència aprofitaria l'avinentsa d'aquest dictamen per defensar els Regidors en el conflicte sobre el monopoli de venda al detall de vi blanc, formatge i pesca salada, i per recomanar la circumscripció del privilegi d'allotjaments i bagatges militars als també gaudits per Berga, Tagamanent i Aiguafreda.
- (180) ACA, Rl. Aud., Acordadas, Reg. 22, fs. 125-125v, 6 de no

vembre de 1745.

- (181) Vegeu, sobre aquest altre procés paral·lel, el proper capítol "Quan els pobres apel·laven al fisc. El manifest i el cadastre a Cervera".
- (182) Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, AHCC, Consell de 15 de novembre de 1745, fs. 213-213v.
- (183) Marià de Moixó no era regidor, i no apareix al cadastre-manifest de 1744-45 com a veí de Cervera o propietari de béns a la ciutat. Ben segur, estaria emparentat amb el Regidor don Josep de Moixó, la senyora dona Francesca de Moixó o els tres membres d'aquest llinatge cerverí denunciats per austriacistes el 1716.
- (184) Llibre de Consells municipals, doc. cit., Consell de 4 de desembre de 1745, fs. 214-215.
- (185) Idem., Consell de 4 de juny de 1746.
- (186) Idem., Consell de 18 d'agost de 1746, fs. 225v-226.
- (187) Ambrós Copons regentava una important notaria a Cervera on hi treballaven, a més d'ell mateix, un fill seu de trenta-sis anys i un altre escriptor de vint, així com un procurador anomenat Josep Domènec. No disposava d'un gran patrimoni immoble, segons el cadastre de 1744: 622 lliures, cinc-cents de la casa que posseïa a la travessia davant el convent dels mínims dita de Sant Francesc de Paula, paral·lela al carrer del call.
- Durant la guerra de Successió havia lluitat com "ajudant" en el Regiment dels Naturals de Cervera (J. Cortés, "Estado Antigo y Moderno...", doc. cit., AHCC, fs. 318-319).
- (188) Poder donat a Josep Boldú i Josep Mestre per revisar els

comptes donats per l'Ajuntament davant la Comptaduria Principal del Principat, 9 de maig de 1750, AHCC, fons dels gremis.

- (189) Arguments reproduïts en una carta de la Reial Camara de l'any 1747, inserida al llibre de Consells municipals nº 239, 1737-48, AHCC, fs. 245-247v).
- (190) Vegeu l'apartat vuitè d'aquest mateix capítol, i el proper capítol "Quan els pobres apel.laven al fisc...", especialment l'apartat vuitè.
- (191) Poder donat a Josep Boldú i Josep Mestre..., 9 de maig de 1750, doc. cit. L'autorització prèvia d'accedir a la revista de documents a la Comptaduria era de 21 de març del mateix any.
- (192) J. Me Torras i Ribé, Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit., pp. 317-325.
- (193) Idem., pp. 332-334.
- (194) A partir de 1757-60 hi ha mostres d'aquesta participació a Tarragona, Girona i Lleida (Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit., p. 325).
- (195) Idem., p. 340.
- (196) "És inevitable veure en aquest canvi del sistema electoral un reconeixement explícit per part dels poders públics de la influència que els gremis exercien sobre la societat catalana i de la seva capacitat de mobilització popular" (idem., p. 342).
- (197) Idem., p. 346.
- (198) Idem., p. 349-350.

- (199) Idem., p. 359-369.
- (200) Josep Rius, "Nota de alguns apuntaments de les coses se han tractat y consten en Ajuntaments, com tambe les cartes y ordres á ell dirigidas, resolucions que en dit Ajuntament de la present Ciutat de Cervera se prenqueren, comensan dite notes en lo mes de setembre del any 1776", AHCC, f. 10, consells de 26 i 30 de gener de 1779. Aquest manuscrit és un excel·lent índex dels consells municipals del darrer quart del segle XVIII i primers anys del segle XIX.
- (201) Idem., fs. 12 i 20, consells de 8 i 9 de juliol de 1779 i 5 de maig de 1781.
- (202) Eren també regidors el llicenciat Joan Francesc Ramon i un tal Marià Salat, i les altres dues places semblen haver estat vacants durant un cert temps (probable origen de l'esperonament en els conflictes per precedències de grau). Els Montaner eren don Rafael i don Antoni, esmentats com a "burguesos" honrats i que ocupaven els dos seients que seguien al d'Andreu de Massot. Això, i la seva disputa amb el Regidor Niubó pel primer seient indica que Massot gaudia d'un grau superior a l'escala de privilegis. En Francesc de Niubó havia estat considerat "cavaller" al cadastre de 1744-45, i gaudia en aquella data d'un important patrimoni de 5.350 lliures que el situava en el lloc que feia tretze entre els més acabats. La composició era la típica dels rendistes de la ciutat: 54,8 jornals molt ben escollits, avaluats en 4.050 lliures, una bona casa a la travessia davant Sant Francesc de Paula estimada en nou-cents, i censals.
- El llicenciat Joan Francesc Ramon podria haver estat fill d'un tal "don" Joan Ramon, considerat "capità reformat" al cadastre de 1744. Llavors tenia 11,4 jornals de 718,8 lliures de valor i una casa al carrer Major de 360, 1078 lliures en total. El Regidor Marià Salat seria pro

bablement descendent del comerciant Gaspar Salat que el 1744-45 ocupava el lloc dinou entre els més rics, amb 4.111,2 lliures distribuïdes entre 32,9 jornals de bona terra, i un valuós casalici al carrer Major de 1.240 lliures.

- (203) Els municipis catalans..., op. cit., pp. 354-355.
- (204) El projecte d'un "advocat general del públic" del Principat, de Francesc Romà i Rossell (27 de novembre de 1767) fou transcrit i estudiat per Ernest Lluch a "La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. El "Proyecto del abogado general del público" de Francesc Romà i Rossell", Recerques, 1, 1970, pp. 34-50. El que cercava restablir la Diputació amb atribucions fiscals (sense data segura, però redactat probablement entre 1760 i 1761 ho ha estat per Josep M. Gay i Escoda, "Un "proyecto... para restablecer el antiguo magistrado de Cataluña" al segle XVIII", Recerques, 13, pp. 145-158. Torras i Ribé cita un memorial adreçat al Marquès de Squillace per "comisionados de las Villas y lugares del Campo de Tarragona, y Partidos del Panadés, Urgel y Segarra, del Principado de Cataluña", demanant l'abolició del cadastre i la reforma del règim local reintroduïnt la insaculació sobre la base d'una representació del comú; així com un altre de 1769 que exigia l'abolició dels regidors vitalicis i la participació de "el estado llano" en els Ajuntaments, signat per "síndicos personeros de las ciudades del Principado de Cataluña" (Els municipis catalans..., op. cit., pp. 326-328).
- (205) Vid. les dues darreres referències de la nota anterior. El projecte estudiat per Gay i Escoda es referia a "la multitud de nuevas gentes aplicadas con diversos títulos y nombres a la exacción de gabelas, estancos, imposiciones y tributos. Y se duda (Sr.) cuál es mayor y más pesada carga, si el pagar Cathaluña tanto pecho como paga, o el sustentar en la administración de estos tributos tan

crecido número de gentes, que todos vienen desnudos y, a pocos días, se conocen por las familias más ricas y opulentas" (op. cit., pp. 156-157).

Francesc Romà i Rossell escriuria el 1767 que "la conducta de varios Ayuntamientos, y empleados lo tiene todo bien acreditado", referint-se a les "calamitats públiques" patides pels habitants del Principat, i considerava la tercera funció de l'advocat que proposava que "los Ayuntamientos denuncien fielmente los Propios y Arvitrios, den a la dotación el destino que la superioridad huviere señalado, y se abstengan de las enormes exacciones a que da ocasion el encargo de recaudar Reales Contribuciones" (op. cit., pp., 44 i 47).

- (206) Francesc Romà i Rossell pretenia amb el seu advocat reduir "â un corto numero de brebes y bien fundados recursos aquel Torbellino de quejas, que aora nacen del mismo desorden y confusión de las Provincias, de la falta de preservativos, y d'reccion, y de la facilidad con que se perjudica al Publico en el concepto de que no sabria manejarse" (op. cit., p. 45).
- (207) Però també podria haver-ho estat del sastre Antoni Joan Brach, el sastre Josep Brach o el corder Pere Brach. En qualsevol cas, famílies menestrals.
- (208) També podria tractar-se del Josep Fabregas que tindria 46 anys el 1768 i vivia el 1744 al carrer Major com a mestre sastre; o el fill que en tindria 52 de la vídua Anna Maria del carrer de Barcelona. Quant a Nicolau Pinós, el seu pare havia participat com a expert en l'estimació del preu de les classes de terra el 1745. Agustí Duran i Sanpere cita els retrats fets entre 1822 i 1828 del pagès Nicolau Pinós i la seva muller, probablement un descendent d'aquesta nissaga (Llibre de Cervera, op. cit., p. 235).
- (209) Tot i poder ser descendent del sabater homònim o el maso

ver Ramon Pomés de Vergós, però és força més inversemblant.

- (210) Francesc Pujaló podria ser un corder del carrer Nou, o el considerat fadrí i jornaler pel cadastre, residint al carrer d'Agramunt i que tindria 44 anys. Francesc Pont podria haver estat el fill del corretger Fèlix Pont de la plaça Universitat i hauria tingut també 44 anys el 1768; però podria tractar-se igualment d'un pagès del carrer Agramunt de 59, o del seu fill de 38. Antoni de Malet seria probablement fill de l'adroguer Francesc de Malet (sobretot pel "de" anteposat) però també ho podria haver estat del forner Josep Malet, ambdós de la devallada a Sant Domènec. Francesc Farré podria ser el mestre sabater de la plaça Universitat i tindria 54 anys; però també el fill del jornaler Jaume Farré del carrer d'Agramunt, i en tindria dos menys. Antoni Argelich podria ser fill del sastre Francesc, el parcer Josep o els pagesos Manuel, Pere i Pau Argelich. Antoni Alcover era un sastre resident al carrer Major o un revenedor que el 1744 no apareixia amb vivenda fixa. De Magí Aula i Pere Nosbens no n'he trobat cap rastre.
- (211) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 565, fs. 202v-206v, redactat el 14 d'agost de 1768 i tramès per don Joan de Peñuelas al Consell de Castella el 13 de juny de 1770.
- (212) J. Mª Gay, "Un "proyecto... para restablecer"...", op. cit., p. 157.
- (213) Ernest Lluch assenyala, per exemple, com el mateix Francesc Romà i Rossell que el 1767 presentava el seu projecte d'advocat del poble català per defensar-lo de greuges, havia dirigit directament la repressió dels aldarulls del pa de l'any anterior. I encara es servia d'aquesta actuació com aval de la seva fidelitat envers el poder absolutista que volia reformar, per tal de guanyar el favor dels superiors pel seu il·lustrat projecte ("La Catalunya

del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centra
lista...", op. cit., p. 41). Tant ell com l'autor del
projecte de restablir la Diputació ocupaven alts càrrecs
a l'administració borbònica (idem., p. 39, i J. Mª Gay,
"Un "proyecto... para restablecer"...", op. cit., p. 146).

Es tracta d'una història molt comuna i repetida, que re
corda la caracterització de Pierre Vilar del reformisme
il·lustrat en general: un preventiu homeopàtic de la re
volució ("El "motín de Esquilache" y las "crisis del an
tiguu régimen"", Revista de Occidente, Madrid, febrer de
1972, p. 224).

- (214) Ho demanava el memorial inter-comarcal adreçat al marquès
de Esquilache, signat per "comissionats" de la Segarra i
l'Urgell (J. Mª Torras i Ribé, "Els municipis catalans
de l'Antic Règim", op. cit., p. 327).
- (215) A. Duran, Llibre de Cervera, op. cit., p. 125.
- (216) Vid. la referència a l'inventari de la botiga fet el 1745
que dóna duran al Llibre de Cervera, op. cit., p. 494.
- (217) A. de Massot, "Notícias... de Cervera", doc. cit., preg.
41, f. 55. Segons Massot, el 1789 encara s'estaven fent
obres a la casa del carrer Major i no hi havia col·legia
les. La institució va funcionar prop més d'un segle,
fins que la creació de grups escolars féu innecessària
l'escola de la fundació (A. Duran, op. cit., p. 125).
Actualment és la seu de l'Arxiu Històric Comarcal de Cer
vera, la Biblioteca i els dos museus comarcal i del blat.
- (218) Segons Massot, que era llavors regidor, pujava unes mil
tres-centes lliures anuals (doc. cit., a la nota anterior).
- (219) Per la qüestió de les anomenades "residències", vid. l'a
partat vuitè, "Acusacions de corrupció", i la nota 113
d'aquest mateix capítol.

- (220) P. Molas, "El municipi català sota el règim borbònic", a El govern de les ciutats catalanes..., op. cit., p. 114. A la part final de Els municipis catalans de l'Antic Règim Josep Mª Torras i Ribé se centra en l'altra cara del mateix procés: el desinterès dels privilegiats i benestants en ocupar uns càrrecs mal remunerats i fiscalitzats per la "pleballa". Als municipis que no eren cap de cor regiment això portarà a una reintroducció de la insaculació, a les darreries del segle XVIII i començaments del XIX, però amb la intenció de restaurar en el poder local aquelles oligarquies que s'inhibien.
- (221) Llibre de Consells, 1774-1778, AHCC, Consell del 10 de març de 1778.
- (222) Vid., a l'apèndix num. II d'aquesta secció, el nombre de contribuents de Cervera entre 1732 i 1820. Del 1778 a 1807 la xifra va oscil·lar entre un mínim de 1.168 i un màxim de 1.371, la qual cosa representa una Junta formada entre 117 i 137 membres.
- (223) Es tracta de Josep Rius, que va deixar un veritable índex de les matèries tractades en consells i juntes a Cervera en el seu manuscrit conservat a l'AHCC: "Nota de alguns apuntaments de las cosas se han tractat y consten en Ajuntaments... de la present Ciutat de Cervera, comensan dites notas en lo... any 1776" (vid. la nota 200).
- (224) E. Giralt, "Principals problemes de la història agrària", op. cit., p. 82 (vid., al respecte, la nota 130).
- (225) La discussió serà sobretot referent als plantats, és a dir on hi havia ceps, mallols, oliveres o ametllers. Però amb el sistema de cultiu intercalar predominant, això volia dir gairebé a tot arreu. El tema seria tractat successivament el 1779, 1780 i 1781 cercant de reglamentar i limitar l'antic dret comunitari, que era universal i consuetudinari.

- (226) F. de Dalmares i de Massot, Guía Histórico-descriptiva..., op. cit., pp. 427-430. El relat de l'afer és clarament favorable al seu avantpassat, del que pren gairebé literalment força notícies i expressions (vid. la nota següent).
- (227) Hi ha a la correspondència entre Andreu de Massot i don Francisco de Zamora, passos com els següents: "Temible fue para esa ciudad el lance del Sabado i Domingo últimos (els rebomboris del pa a Barcelona, E. T.), según nos dicen por el correo, y temibles me temo que han de ser sus resultas. Quiera Dios darnos algun consuelo o alivio en la actual situación en que se halla el Principado" (5 de març de 1789); "Deseo que V.S. quede restablecido del trastorno que le han causado las novedades de estas gentes, y me espero que todo quede quieto. En esta, gracias al Sr., hemos tenido quietud, sin embargo que se difundían especies capaces de mella las cuales ni soñando se harían, por cuyo motivo por si solas desvanecieron. Pero tal es el sistema de esta Ciudad o del medio de que se valen y han de valer mis émulos para ver si pueden indisponer con el Pueblo..." (16 de març de 1789); "No dudo que V.S. se servirá favorecer en este particular cuanto sea dable, y lo deseo porque creo que es útil para el proyecto (de conducció d'aigües, E. T.), y no menos para contener un tanto mis enemigos que se valen de mil mañas para hacer gente, mayormente del vulgo, al que atraen con el pretexto de que van a libertarles de esto o del otro, sin que jamás llegue el dia de las promesas. Quedaré muy obligado... a este favor..." (Biblioteca del Palau Reial, Madrid, Ms. 2468).
- (228) Va demanar concretament a Francisco de Zamora que el Reial Acord acceptés mantenir Francesc Balcells síndic personer malgrat ser a la vegada contador de la Taula de Canvi ("que es oficio fantástico, y de mero nombre, pues no hay tal tabla, y solamente para conservar el Ayuntamiento el privilegio de ella, nombre oficiales"), ja que aquest era

favorable al projecte de conducció d'aigües. A la vegada, volia que fos cessat com a diputat del comú Francesc Bergadà, oposat al projecte, amb l'argument de ser incompatible el seu càrrec amb el de cirurgià dels pobres (carta del 31 d'agost de 1788). El 9 de juliol de 1788 havia escrit: "agradezco muchísimo la mediación que digna ofrecerme para el logro del proyecto que he formado y está pendiente ante Su Magd. en esta Ciudad..." En el seu Diario de los viajes hechos en Cataluña (Curial, Barcelona, 1973) Francisco de Zamora anotaria: "Hay mucha falta de agua en Cervera, y en la Universidad misma se reparte a sus catedráticos con mucha economía. Yo mismo me asomé a una cisterna, delante de la capilla de San Miguel, y apestaba. (...) Faltan en Cervera fábricas, agua y remediar los defectos de las universidades" (op. cit., p. 254).

- (229) A. de Massot, "Notícias de... Cervera", doc. cit., preg. 203, f. 125. L'esclat de la guerra contra França el 1793 va obligar, segons Faust de Dalmases, a gastar 90.000 lliures en un batalló on van esfumar-se tots els recursos disponibles per a tots els projectes. La conducció d'aigües de Vergós Guerrejat es produiria, per fi, el 1864 (Guía histórico-descriptiva..., op. cit., p. 430).
- (230) J. Rius, doc. cit., f. 27.
- (231) Llibre de Consells, 1782, AHCC, consell de 24 de setembre de 1782.
- (232) Idem., consell del 28 de setembre.
- (233) J. Rius, doc. cit., p. 27 (el subratllat és meu, E. T.) L'assumpte va tractar-se al Consell municipal del 9 de novembre de 1782, i, enmig d'una confusió de parers notable, va decidir-se de consultar-ho novament a les autoritats superiors.

- (234) El procés de formació de juntes per lluitar contra la invasió napoleònica ha estat descrit per Jaume Carrera Pujal (Historia política de Cataluña en el siglo XIX, Ed. Bosch, Barcelona, 1957, vol. I, pp. 134-404), i analitzat per Josep Fontana (La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833, Crítica, Barcelona, 1979, pp. 13-21 i 71-81). La vessant hisendística del fenomen ha estat tractada per J. Fontana i R. Garrabou (Guerra y Hacienda, 1808-1814, Instituto Juan Gil-Albert, Alacant, 1986, pp. 21-17). Centrant-se en els esdeveniments barcelonins, vid., també, l'estudi de Joan Mercader, Barcelona durante la ocupación francesa, 1808-1814, CSIC, Madrid, 1949, pp. 75-80.

Els elements de ruptura i de continuïtat d'aquell procés ha esta analitzat pel cas valencià per Manuel Ardit (Revolución liberal y revuelta campesina, Ariel, Barcelona, 1977, pp. 120-136). Tal com ho assenyala Josep Fontana, no es pot atribuir indiscriminadament un caràcter "popular" a totes aquestes juntes. Però no deixa de ser suggeridor que qualsevol de les forces en joc que cercaven assentar un nou poder recorrien a aquesta fórmula cercant legitimar-se políticament. També els ocupants napoleònics, per exemple, instauraran juntes formades per membres selectes de les èlites que els eren adictes abans d'arranjar la nova administració en arrondissements i departaments (vid., J. Mercader, Catalunya i l'Imperi napoleònic, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, pp. 31-35). I, així mateix, els aixecaments reialistes durant el Trienni liberal, bastiran un esquema de juntes locals, corregimentals i del Principat en el territori de la Catalunya nord-occidental que controlaven (Jaume Torras, Liberalismc y rebeldía campesina, 1820-1823, Ariel, Barcelona, 1976, pp. 76-77)

NOTES DE LA SECCIÓ II

Cap. 7, Quan els pobres apel.laven al fisc.

El manifest i el cadastre a Cervera.

NOTES

- (1) M. Bloch, La historia rural francesa. Caracteres originarios, Crítica, Barcelona, 1974, pp. 503 i 287, 358-360.
- (2) Vid. l'apartat setè del capítol segon: "la quística i les finances del Comú".
- (3) Els compoix més antics són també de la primera meitat del segle XIV (A. Soboul, "De la faction des compoix" a Problèmes paysans de la révolution, 1789-1848, Maspero, París, 1976, pp. 49-61; al mateix volum, vid. "Sur l'étude des documents fonciers: terriers, cadastres et compoix", pp. 63-86). Pels estimes de Toulouse, vid. el treball de Philippe Wolff, Les "Estimes" toulousaines des XIVe et XVe siècles, Bib. Marc Bloch de Toulouse, Toulouse, 1956; pels casos del catasto de Florència i el seu districte, i els estimi de Perugia vid. David Herlihy, "The Distribution of wealth in a Renaissance Community: Florence, 1427", a Ph. Abrams i E.A. Wrigley (eds.), Towns in Societies, Cambridge U.P., 1978, pp. 131-157.
- (4) Segons el còmput provisional de J. Canela, Los libros de "El manifest" de Cervera (Lerida) del año 1476, Tesi de Llicenciatura llegida a la U. de Barna. el setembre de 1972. L'AHCC és, però, encara en procés de catalogació. Segons J. Canela són complets els de 1476, 1490, 1504, 1654, 1663, 1687, 1732 i 1745, mentre dels altres només s'han conservat les parts referents a un, dos o tres quarters de la vila.

Per enregistrar les mutacions de propietat que s'anaren succeïnt, el volum del manifest de 1745 va continuar utilitzant el sistema d'anotar-ho i corregir-ho als marges, habitual en els compoix francesos (A. Soboul, op. cit., pp. 77-78). Però el llibre de traspessos del cadastre va

portar-se de manera força més clara i neta en un volum apart, i es pot resseguir fàcilment la història de cada parcel·la mitjançant una numeració. Això permet posar en moviment el conjunt del cadastre al llarg de la segona meitat del set-cents, treball que estic realitzant per mitjà d'ordinador.

- (5) Llibre de la quística, 1715-1718, AHCC. Es nota clarament que és un dels primers textos que la nova administració corregimental obligaria a redactar en castellà.
- (6) M. Turull, El règim municipal i les finances de la paeria de Cervera (1332-1333). Dinàmica social i política, Tesi de Llicenciatura llegida a l'Estudi General de Lleida el setembre de 1984, I, p. 448 i 553. Per a l'ús econòmic del safrà, vid. també A. Duran, Llibre de Cervera, op. cit., pp. 439-442.
- (7) M. Turull, op. cit., p. 448; J.H. Elliott, La rebelión de los catalanes, op. cit., p. 130; J. Mª Llobet, La "Taula de Canvi" de Cervera..., op. cit., p. 102.
- (8) La càrrega militar sobre la vila després de la guerra de separació obligaria a efectuar talls el 1660, 1672 i 1699 (J. Mª Llobet, op. cit., p. 102); vid., al respecte, l'a partat size del capítol tercer de la secció primera: "l'o cupació militar de la vila i la Revolta dels Gorretes."
- (9) Per exemple, el 1654 superarà per poc les dues mil lliures, i el 1663 sumarà 1.517 lliures (J. Mª Llobet, op. cit., p. 102).
- (10) L'enquesta de 1716, a A. Duran, Llibre de Cervera, op. cit., pp. 404-405; Les entrades de 1719 al llibre de la quística del mateix any (AHCC), i les de 1743 foren declarades al cadastre de 1744 en una "Relación de los emolumentos de la Ciudad de Cervera según certificación dada

por Francisco Pomés i Jordana, notario y secretario del Ilustre Ayuntamiento de dicha Ciudad..." (AHCC)

- (11) F. Vila, Reseña histórica, científica y literaria de la Universidad de Cervera, op. cit., p. 21.
- (12) Còpia de l'informe de l'Ajuntament a un memorial de greuges dels gremis fet el 12 de novembre de 1742, fons dels gremis, AHCC (el subratllat és meu, E.T.)
- (13) Vid. la reproducció d'aquest memorial a l'apèndix num. III de la secció I.
- (14) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 126, fol. 10, 14 de setembre de 1718; vid., també, J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., p. 411.
- (15) J. Mercader, "L'establiment del reial cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social", Miscel·lània Fontserè, Gustavo Gili, Barcelona, 1961, p. 302.
- (16) Sobre aquesta iniciativa, vid., J. Mercader, "Una visión pesimista de la economía catalana después de la Guerra de Sucesión", Estudios de Historia Moderna, V, 1955, pp. 411-419; també, del mateix autor, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 179-180.
- (17) J. Nadal i Farreras, La introducción del Catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V, Publicaciones de la cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1971, p. 81.
- (18) La població del 1718 ha estat treta, en tots els casos, de P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., vol. III, p. 51 i pp. 141-181.
- (19) E. Fernández de Pinedo ha insistit darrerament en les con

seqüències favorables per a la economia catalana d'aquesta fossilització de la fiscalitat directa al llarg del set-cents ("Els ingressos de la hisenda reial a Catalunya, 1717-1799", Recerques, 17, 1985, pp. 125-139). Però el seu argument que pretén deduir-ne un alleujament de la pressió fiscal per capita en termes reals és fal·laç perquè no considera el desigual repartiment de la càrrega tributària tant a nivell social com interterritorial: no tothom va beneficiar-se del neixement econòmic català del set-cents, mentre les quotes es fossilitzaven. Vid., al respecte, l'apartat num. 10 d'aquest capítol: "Un jou que oprimeix el veïnat..."

- (20) J. Nadal i Farreras, La introducción del catastro..., op. cit., p. 98. Pel concepte de ganancial, referent a les activitats menestrals i mercantils, vid. més endavant l'apartat vuitè: "vells i nous procediments..."
- (21) Còpia del recurs dels gremis a l'informe de l'Ajuntament referent al cadastre, que fou adreçat al corregidor l'11 de novembre del 1742 amb la signatura del fuster Josep Mestre "como sindico y procurador de todos los gremios o cofradias o la mayor parte de ellas", inclòs el gremi de Bona Voluntat (fons dels gremis, AHCC).
- (22) Informe de l'escrivà de la Càmera del Rei, Juan de Peñuelas, del 1747, que extracta un memorial enviat a Madrid pels capitans dels gremis de Cervera el 1746 ó 1747. Es troba inserida en el Llibre de Consells de l'Ajuntament num. 239, de 1737-48, f. 247v (AHCC).
- (23) Vid., al respecte, l'apartat num. 15 del capítol precedent: "Passar comptes, però ¿a on?"
- (24) Sobre el cadastre real i personal vid., més endavant, l'apartat vuitè "vells i nous procediments..." El text citat a continuació prové de la còpia d'un memorial enviat a la Intendència el 14 d'abril del 1743 pels gremis de

Cervera, que es troba en el fons dels gremis de l'AHCC.

- (25) Vid., al respecte, l'apartat num. 9 d'aquest capítol:
"La Universitat de rerafons..."
- (26) Idèntica referència que la nota vint-i-quatre.
- (27) Vid. la nota vint-i-quatre.
- (28) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 203-204. El cadastre del 1732 conservat a l'AHCC sembla haver estat només una repetició del de 1716 efectuat quan va ser concedida la primera prorrogació de l'"exempció" per deu anys a canvi de pagar tres mil lliures anuals a la Universitat.
- (29) Notem la restricció del concepte de veí als ciutadans plebeus o no privilegiats. Vid., al respecte, l'apartat tercer, "'Pàtria", 'país' i sentiment de comunitat", del capítol sobre "Els subjectes de la sintaxi històrica" de la secció I. El subratllat és meu, E.T.
- (30) En temps de l'intendent José Patiño (1713-1717) hi hagué sots-delegats depenents directament d'aquest organisme fiscal-militar. El 1714, per exemple, foren nomenats Francesc Sabater -que havia estat membre de l'autoanomenada Junta de Ciutadans Visibles- per a la vegueria baixa de Cervera i vegueria de Tàrraga, i Josep Andreu i de Miquel per a la vegueria alta de Cervera i sots-vegueria de Berga. Amb l'adveniment dels corregidors cessaren aquests sots-delegats de la intendència, assumint-ne ells les funcions (J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 67-68; 138).
- (31) J. Mercader, op. cit., pp. 139-140, i 184-186.
- (32) Doc. cit. a la nota 21.
- (33) Idem. El subratllat és meu, E. T.

- (34) Carta dels apoderats del "Cos dels Gremis" tramesa al corregidor el dotze de març del 1743, fons dels gremis, AHCC.
- (35) Doc. cit. a la nota anterior.
- (36) Idem.
- (37) Llibre de Consells de la confraria de Sant Roc, Consell del disset de març de 1743, AHCC.
- (38) Doc. cit., a la nota 24.
- (39) J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 234-236.
- (40) Idem., pp. 44-45, 122-146, 246. Un exemple d'aquest populisme arbitral de la Intendència fou la convocatòria el 1723 de l'Assemblea de procuradors i diputats per intentar resoldre les queixes generalitzades en el repartiment del cadastre (idem., p. 72).
- (41) Doc. cit. a la nota 24.
- (42) Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, fs. 173v-174. Consell del 4 de març de 1743, AHCC.
- (43) Reproduït al Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, fons dels gremis, Consell del 18 d'agost de 1743, AHCC. Les cartes del Comptador General Montero i de Sartine eren, respectivament, del 29 i el 31 de juliol.
- (44) Carta inserida en el Llibre del Repartiment del cadastre del 1743, AHCC. La relació entre pressió tributària i comercialització forçada de les collites d'estiu és ben palesa. El fet sembla haver estat molt general. Marco Cattini observa, per exemple, en el comú de Finale el segle XVII, "come la maggior parte dei contribuenti dispon-

ga di denaro liquido per assolvere le imposte solo dopo la trebbiatura del grano (cioè dalla festa dell'Assunzione di Maria Vergine -15 Agosto- in poi), v'è da ritenere che in generali gli iscritti a ruolo saldino il debito d'imposta nella seconda metà dell'anno" ("Congiuntura economica, gettiti fiscali ed indebitamento pubblico in un Comune rurale del Basso Modenese, Finale, 1560-1660", p. 3).

- (45) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, fons dels gremis, AHCC, consell del 29 de setembre de 1743. Per la qüestió referent a les aules de gramàtica, vid., més endavant, l'apartat desè: "La Universitat de rerafons..."
- (46) Doc. cit. a la nota anterior.
- (47) Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, AHCC, f. 191, consell del 18 d'agost de 1744.
- (48) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377 (2 de gener de 1745), 203v-204.
- (49) Llibre de Consells de la Confraria de Sant Roc, doc. cit., consell del 3 de setembre de 1744.
- (50) Llibre de Consells municipals nº 239, doc. cit., fs. 192-192v.
- (51) ACA, Rl. Aud., Villetes, Reg. 377, fs. 182v-183 (sense data, però deu ser del 1745).
- (52) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, fs. 38v-41 (11 de febrer de 1745).
- (53) Llibre de Consells municipals nº 239, doc. cit., fs. 248-248v.
- (54) A la coberta hi diu: "Apeo de Cervera". A l'interior pre

cisa: "este Catastro escrito en ochocientas noventa y siete hojas, incluida esta, de la ciudad de Cervera, es copia del original que queda en la Contaduria General del Exercicio y Principado de Cataluña" (fons municipal, AHCC).

- (55) Vid., al respecte l'apartat 14 del capítol anterior: "La lògica absolutista en la resolució del conflicte".
- (56) "Estima per menor de totas las propietats i cases de la ciutat i terme de Cervera per formar lo llibre del Manifest per lo contingent de la Quistia deu correspondre cada un dels particulars, habitants, i terratinents, feta en lo any de 1745. Essent Regidors: Don Bonaventura Montaner, Don Josep de Moixó, Don Cerino de Pedrolo, Don Francisco de Sabater, Josep Mora, Don Joan de Montaner, Bruno Perelló, Josep Corts. Fins al de 1792", AHCC. (el subratllat de la cita següent és meu, E.T.).
- (57) Segons dades del cadastre o apeo, i del manifest o "Estima per menor...", ja citats a les notes 54 i 56. Vid., també, el Llibre de Consells municipals, 1737-48, nº 239, doc. cit., fs. 207-211 (consells del 16 d'agost i 10 de setembre de 1745).
- (58) Segons aquell decret el cadastre consistia en "dos especies de servicio, el uno Real, que d'be cargarse sobre las haciendas...; y el otro Personal sobre la industria, comercios y demás que toque a esta especie, y que en ella no se incluya la Nobleza, a distinción del repartimiento por haciendas, que ha de ser general en todos." Caldrien, doncs, dos repartiments separats, "uno de lo Real..., y otro de lo Personal, en que se considera la ganacia, industria y comercio de cada individuo, con la especificación del oficio y trato que tiene..., para solo regular el impuesto en la seguridad de lo ganancial, que a cada uno resulte" (cit. per J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., p. 70).

- (59) Segons Joan Mercader les càrregues sobre la propietat imoble subjectes al cadastre real incloïen els delmes. Però -a banda de què fou en el capítol de rendes on les evasions fiscals foren mes paleses i generals- a Cervera, com sabem, no es pagava delme (vid., al respecte l'apartat num. 9 del capítol segon de la secció I).
- (60) Segons el "Catastro de la ciutat de Cervera fet en lo any de 1732..." (AHCC). El cadastre-manifest de 1744-45 no dóna cap nova precisió al respecte, a diferència de la taxació de les terres, per la qual cosa es pot suposar que no introduí cap innovació en aquests conceptes.
- (61) Una nota del cadastre de 1744 deia explícitament: "Que todas las tierras de eclesiásticos adquiridas de antes del año de mil setecientos diez y seis y van cultivadas por parcero, arrendamiento o a medias se debe cargar la mitad por la parte colona, y no más." A la relació de parcel·les es faria constar sempre si era adquirida pel clero d'abans o després del 1716, per tal de decidir si hom havia de carregar o no la meitat del cadastre a la persona o la institució eclesiàstica que n'era propietària.
- (62) La contribució -sempre parcial- dels eclesiàstics a la fiscalitat directa reial fou una de les peces de la reforma cadastral de Sartine. Joan Mercader s'ha referit a l'actitud rebeca de l'estament eclesiàstic davant el cadastre, que va provocar un llarg contenciós fins a les "instruccions definitives de 1735 ("Instrucción general del catastro, práctica de los repartimientos, plazos y cobranzas y exacción del Industrial y apremios o discreciones", Barcelona, Impremta Teixidor, 20 de desembre de 1735; vid., al respecte, J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 177 i 181-182). El 13 de desembre del 1728 una resolució de la intendència tornava a reafirmar el principi de què les finques adquirides pels eclesiàstics

tics després de la creació de l'impost havien de pagar la meitat del cadastre real, i l'altra meitat la part colò-nica. Els bisbes recorregueren el dictamen i Felip V, per mediació de Patiño, va confirmar-la. El 26 de setem-bre de 1730 Sartine dictava l'ordre resolutiva del monar-ca que després seria inclosa en els mateixos termes a les normes publicades el 1735 (J. Nadal i Farreras, "Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el re-ial cadastre, 1715-1845", a Homenatge al Dr. Joan Reglà Campistol, Universitat de València, 1975, p. 217; A. Se-gura, "El cadastre: la seva història (1715-1845) i la se-va importància com a font documental", Estudis d'Història Agrària, 4, 1983, pp. 133 i 136).

- (63) Pel que fa a aquest mecanisme d'ocultació de béns immo- bles, vid., J. Mercader, "L'establiment del reial cadas- tre a Catalunya...", op. cit., pp. 63-64; Felip V i Cata- lunya, op. cit., p. 177; J. Nadal i Farreras, "Una font important...", op. cit., pp. 215-216; A. Segura, "El ca- dastre...", op. cit., p. 133).
- (64) Als volums de traspassos del cadastre i el manifest es troben rectificacions que posen al descobert aquesta ar- gúcia. La qüestió de fons -les relacions entre institu- ció eclesiàstica i classes benestants- és tractada més en davant als capítols, "Inventaris, curadories, memòries mercantils: els ingressos de les classes rendistes", i "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII".
- (65) "... y puesto por cada jornal de tierra sesenta canas cas- tellanas de largo, y treinta de ancho..." ("Catastro de la ciudad de Cervera... formado en el año de 1744...", doc. cit.). És a dir, 1.800 canes quadrades, essent la cana quadrada de Lleida equivalent a 2,4211 àreas, la qual cosa dona el valor: 1 jornal de Cervera = 0,4358 hec- tàreas. Aquesta equivalència coincideix amb la del jor-

nal de Lleida donada per la Gran Enciclopèdia Catalana, i de Cervera segons el treball Pesos, mides i mesures del Museu de la Ciència (obra social de la Caixa de Pensions, Barcelona, 1981, p. 56). En canvi, no és la mateixa que la donada per Santiago Llena de Gelcen, Breve historia de las medidas agrarias de la antigüedad y estudio particular de aquellas cuyo uso es tradicional en Cataluña, Publicaciones de la Cámara Oficial Sindical Agraria, Barcelona, 1952.

- (66) Segons el cadastre de Cervera del 1732. Vid., al respecte, la nota 60. La raó de fer constar l'edat era l'exempció dels menors de catorze anys i els majors de seixanta, així com de les vídues (J. Nadal i Farreras, "Una font important...", op. cit., pp. 214-215).
- (67) "Estima per menor..., 1745", doc. cit., certificació del fuster Ramon Armengol i el mestre de cases Francesc Solà.
- (68) La mateixa referència de la nota anterior. Hom aplicava la quota de sis sous per a cada cent lliures del valor de les cases. Per l'ús de la "raó de censal" en el càlcul de legítimes vid., més endavant, el capítol "Inventaris, curadories i memòries mercantils..."
- (69) Llibre del Repartiment del Cadastre, 1751, AHCC.
- (70) Citat per Jordi Nadal i Emili Giralt en el seu treball Barcelona en 1717-18. Un modelo de sociedad preindustrial, Sociedad de Estudios y Publicaciones, Madrid, 1963, pp. 21-22. Utilitzen el mateix concepte J. Llovet, Mataró, 1680-1719: el pas de vila a ciutat cap de corregiment, Mataró, 1966, p. 127, i J. Mercader, Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 170-171. En canvi, Joaquim Nadal i Farreras considera que gravava "los medios de producción capaces de engendrar beneficio (vid., La introducción del catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen

fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V, Publicaciones de la cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1971, p. 65), i A. Segura segueix el seu criteri ("El cadastre: la seva història...", op. cit., p. 134.

- (71) Una lliura i deu sous per a cada cent que es consideres-
sin de guany, segons el cadastre de 1732 (vid. la nota
num. 60).
- (72) Per a tots els càlculs sobre aquest concepte que es faran
a la propera secció he utilitzat la llista de quotes ga-
nancials del llibre del repartiment de 1745.
- (73) Vid. l'apartat cinquè, "La gràcia de la Universitat Lite-
rària", del primer capítol d'aquesta secció, "Desitjos
populars i teatralitat política..." (esp. la nota num.
75).
- (74) Vid. l'apartat sisè del segon capítol d'aquesta secció:
"¿Qui era el provocador...?"; per a l'enfrontament del
corregidor amb la Universitat Literària vid., també l'a-
partat vuitè, "Acusacions de corrupció"; i per a la pro-
posta de determinats catedràtics com a solució política
de recanvi, vid. l'apartat dotzè, "¿Qui mana aquí?"
- (75) El 1332, per exemple, el Consell rebutjava la pretensió
de certs nobles o senyors que per detenir feus fora la
vila es consideraven exempts de pagar quísties, drets de
veïnatge i contribucions reials. Quan hi havia enfranqui-
ments parcials, com en el cas dels creditors censalistes
del Comú, era el Consell qui es reservava el dret de con-
cedir-los i aplicar-los. El procurador del convent de
Framenors obtingué aleshores del rei una exempció del dret
de quístia i altres serveis a la corona, però a finals
del segle XV les seves iracúndies protestes ens assaben-
ten que la paeria havia obligat al convent a declarar en
el manifest els béns que posseïa (Max Turull, El règim

municipal i les finances de la paeria, 1331-1333, Tesi de Llicenciatura citada, pp. 420, 458 i 459-60; per l'enfrontament amb el convent de Framenors a finals del segle XV, vid. J. Canela, Los libros de "El manifest"..., Tesi de Llicenciatura cit., pp. 175-182). Vid., també, l'apartat setè, "La quística i les finances del Comú", del capítol segon de la secció I.

- (76) Llibre del repartiment del cadastre, 1750, AHCC
- (77) A. Duran, Llibre de Cervera, op. cit., pp. 283-299. El 1447 la paeria havia intentat elevar l'escola a Estudi General. També a Tarragona la creació de la universitat va comportar la decadència de l'antiga escola de gramàtica per als batxillers. L'escola de Cervera es trobava situada al final del carrer que encara avui porta el nom d'estudi vell.
- (78) Llibre de Consells de la confraria de Sant Roc, Consell del 29 de setembre de 1743, AHCC. Vid., al respecte, l'anterior apartat sisè, "La resistència dels poderosos".
- (79) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 167, f. 40v (11 de febrer de 1745).
- (80) Carta de Don Juan de Peñuelas, agent dels gremis a la Cort, reproduïda al Llibre de Consells municipals de 1737-48, nº 239, fs. 243-250, del 1747 (AHCC). Vid., al respecte, l'apartat num. quinze del capítol anterior: Passar comptes..."
- (81) Segons Mercader, "la reglamentació de Sartine aconseguí de consolidar l'impost del Cadastre a Catalunya, que fou acceptat d'aquesta manera sense protestes per tots els estaments socials... El cadastre deixà d'ésser per al poble català allò tan calamitós del començament, i esdevingué a poc a poc un tribut tolerable i normal, que no obstaculitzà l'auge progressiu de l'economia del Princi-

pat, com hom temia als primers anys, i encara menys l'espectacular desenvolupament del segle XVIII" (Felip V i Catalunya, op. cit., pp. 183-184). Pierre Vilar també admet que el cadastre "sabrà alleugerir la seva càrrega" al llarg del set-cents (Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., II, pp. 449-450).

- (82) J. Mª Torras i Ribé, Els municipis catalans de l'Antic Règim, op. cit., p. 327.
- (83) ACA, Rl. Aud., Consultas, Reg. 565, fs. 202v-206v (redactat el 14 d'agost de 1768 i tramès al Consell de Castella el 13 de juny de 1770). Vid., al respecte, l'apartat num 17 del capítol anterior, "Tornem-hi a ser..." Convé recordar que el dret de quístia importava anualment unes dues mil lliures, i el cadastre reial tres mil.
- (84) Biblioteca del Palau Reial, manuscrit 2472 i 2468 (Madrid). L'assumpte acostuma a saltar a la pregunta num. 30 del qüestionari, que deia: "En qué estado se halla la agricultura de secano, y regadío, si está unida con la cría del ganado..., qué impide su adelantamiento, y cuáles son los medios para fomentarla sólidamente". La qual cosa permet entendre la relació, a primer cop d'ull esotèrica, entre el bestiar i el cadastre: en realitat s'estaven referint a les traves per l'avenç de l'agricultura.
- (85) "El relatiu equilibri que hem assenyalat, malgrat les rompudes, entre el progrés de l'agricultura i la conservació del bosc es realitza sobretot allà on domina l'hàbitat dispers- la masia. De la mateixa manera, si les formes tradicionals de cria de bestiar han sofert perjudici - transhumància i ramats comunals reculen davant les exigències del conreu- és sobretot a la Catalunya occidental, de Tortosa, de Lleida, de l'Urgell, on aquest retrocés no ha estat compensat" (P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, p. 330).

- (86) P. Vilar, op. cit., III, pp. 292 i 296.
- (87) La fiscalitat reial directa no s'acabava amb el cadastre real, personal i "ganancial". Les respostes a l'enquesta de Zamora ens recorden els altres conceptes d'afegitó. Per exemple, la de Talavera: "en este Pueblo pagan el tributo del Real Catastro y en orden del cavallero corregidor por la Real Audiencia los títulos de Regidores y síndico y salarios de las esquadras de Valls y de varaderos..." Altres pobles, com Malacara, també esmenten el gravamen pel nomenament del batlle, i gairebé tots fan referència als salaris del corregidor, les esquadres i els vereders. Per a la contribució de les esquadres, vid. Núria Sales, Història dels mossos d'esquadra. La dinastia Veciana i la policia catalana el segle XVIII, Aedos, Barcelona, 1962, esp. pp. 117-126.
- (88) Teòricament el cadastre real hauria d'haver gravat els delmes, els censos i els censals (vid., J. Mercader, "L'establiment del reial cadastre a Catalunya...", op. cit., p. 298; Felip V i Catalunya, op. cit., p. 170). Però l'oblit dels primers fou total, i les llistes de censos, censals i violaris dels cadastres eren generalment ridícules. Els deutoris i les vendes a carta de gràcia mai no es comptaven a les recanacions. Totes les alternatives d'esmerç especulatives i rendistes estaven, doncs, pràcticament exemptes de contribució directa.
- (89) W. Kula, Teoría económica del sistema feudal, Siglo XXI, 2a ed., Buenos Aires, 1976, p. 45.
- (90) Un exemple darrer que argumenta aquesta fal·làcia -l'al·luejament de la pressió fiscal per capita al Principat, en termes reals, en el segle XVIII- és l'article d'Emiliano Fernández de Pinedo, "Els ingressos de la hisenda reial a Catalunya, 1717-1779", Recerques, 17, 1985, pp. 125-139. Vid., anteriorment, la nota 19.

- (91) La necessària revisió de la imatge massa optimista de la trajectòria econòmica catalana d'aquella centúria ja va suggerir-se en el primer col.loqui d'història agrària de Catalunya celebrat l'octubre de 1978, especialment a la comunicació de Jordi Maluquer, "Les relacions entre agricultura i indústria en el desenvolupament capitalista català del vuit-cents. Algunes hipòtesis" (Ier Col.loqui d'Història Agrària, Institutió Alfons el Magnànim, València, 1983, pp. 199-212.
- (92) Vid., al respecte, el primer apartat de l'anterior capítol: "El set-cents, ¿un segle tranquil?"
- (93) Una altra qüestió particular, directament relacionada amb la consideració general del segle XVIII, és l'escàs i poc precís destriament entre els factors tradicionals i els elements capitalistes nous que presenta el creixement d'aquesta centúria, en la línia plantejada per Peter Kriedte (Feudalismo tardío y capital mercantil, Crítica, Barcelona, 1982, esp. el tercer capítol "El auge del siglo XVIII" i el seu segon apartat, "La agricultura: ¿expansión o revolución?").

NOTES DE LA SECCIÓ III

Cap. 8, "Al rei el cadastre i al senyor el delme": el règim senyorial i la quasi-propietat emfitèutica.

NOTES

- (1) Vid. la introducció de Ramon Boixareu a Francisco de Zamora, Diario de los viajes hechos en Catalunya, Curial, Barcelona, 1973, pp. 5-25. Per a les relacions amb Masot, vid. el darrer apartat sobre "La Junta de Propis i els regidors en el darrer quart del segle", al capítol de la secció II "Visca el rei i les calces d'estopa!..."
- (2) Les respostes estan actualment a la Biblioteca del Palau Reial, Madrid, Manuscrits 2472 i 2468. A més de les repetidament citades "Noticias de la ciudad i termino de Cervera en satisfacció del interrogatorio que el Señor Don Francisco de Zamora envió al doctor Don Andres de Masot", repetidament citat, i que té una especial entitat com a recull historiogràfic set-centista local, he utilitzat les respostes d'Agramunt, Anglesola, Ardèvol, el Canós, quadra de Castellblanc, Castellnou de Montfalcó, Concabella, Coscó, Donzell d'Urgell o d'Agramunt, Espígol, Florejacs, Gàver, quadra de Golonor, Guardiola-Mirambell i la Portella, Guissona, Hostafrancs, Mafet, Malacara, Malgrat, la Manresana, les Pallargues, la Prenyanosa, Puelles, Puigverd d'Agramunt, Renant, Ribes, Riudovelles, Robertí, Rubió d'Agramunt, Santa Fe de Segarra, Sedó, Talavera, Tarroja, Torà de Riubregós, Veciana i Vicfred.
- (3) Torà va pactar en el segle XIII amb els primers senyors de la vila, que foren els Cervera, un armistici confirmatori dels seus privilegis el qual tornaria ser validat pels Cardona quan adquiriren el domini a principis del segle XIV. En possessionar-se del senyoriu, els successius vescomtes de Cardona jurarien respectar aquests antics privilegis i els que s'anirien concedint posteriorment (Jaume Coberó, Història civil i religiosa de la vila de Torà, Torà, 1982, pp. 30-34). El 1415 l'abat de Poblet confirmava els privilegis i franquesses de Bellcaire d'Ur-

gell (Prim Bertran, Bellcaire d'Urgell. Perfil històric, Bellcaire, 1982, pp. 132-133).

- (4) El poble urgellenc de les Penelles va recórrer el 1478 a un conveni d'"emparança militar" amb Martí de Linya, donzell i alcaid de la baronia de Camarasa, davant la violència feudal de què eren objecte i la manca de protecció del seu senyor "natural", l'ordre militar dels Hospitalers: "per causa dels grans dans donats en aquella vila en la entrada de mossèn Mudarra, lo qual ab cent de cavall e ab CCC lacayos entrà en dita vila. E encara per consemblants majós dans per ells rebuts e sostenguts per Diego de Stella, lo qual se'n portà de la dita vila vint-e-vuyt bèstias grosses e se'n menà dos personés, dels millors de la vila. E per causa de squivar tants dans e totals destruccions so stat forsat recórrer a algun senyor per aconseguir e haver alguna deffensió, pug lur senyor no'n feya". A canvi s'imposaren els veïns un vintè sobre les seves collites.

Però fou debades, car el donzell no va impedir noves agressions, però va cobrar puntualment el vintè i pretenia seguir fent-ho: "dels quals dans lo dit comanador lur senyor jamés s'és curat en dar-los consell ne deffensió alguna, ans ha exigit e levat dels dits vassalls tant quant acostumava..." Aleshores els síndics de les Penelles van demanar la intercessió del procurador general de l'Ordre de l'Hospital, "a qui pertany los vassalls de la dita religió deffendre, aconsellar i ajudar", i afegiren a la seva súplica un significatiu avís: "que si ell d'assò justificar no's voldrà, serà recorregut a la majestat real qui per via de oppressió prosehyrà en aquestes coses, segons per justícia trobarà ésser fahedor" (document reproduït per Francesc Amorós, Història de les Penelles, 1084-1984, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1984, pp. 172-173).

A Torà, la miscel·lània de notícies reunides per Jaume Coberó suggereix relacions paternalistes amb els ducs de

Cardona, malgrat els successius episodis d'enfrontament obert, i semblen haver estat també al rerafons de les actituds adoptades en la guerra de Successió. Als inicis del conflicte l'actitud de la vila sembla haver estat força tèbia i ambigua, obtenint salvaguarda de totes dues forces contendents, però després seria una de les darreres places en caure sota les armes de Felip V -després de Barcelona i Cardona- i el guerriller Carrasplet hi trobaria refugi.

En canvi, els Medinaceli recolzaren decididament el primer borbó, i no és estrany que després del conflicte l'hostilitat manifesta entre el duc i la vila perdurés, allargant-se en inacabables plets tota la centúria. El 1791 l'ajuntament encara es resistia a capbrevar de nou. També aquí, doncs, els antagonismes preexistents induïren preses de posició oposades en la lluita dinàstica, i l'austriacisme dels toranesos tindria una component antisenyorial (Història civil i religiosa..., op. cit., especialment pp. 133-146).

- (5) A Vallfogona de Riucorb el consell general encara es reunia a principis del segle XVII per assumptes força corrents, a més de ser la base per a l'elecció d'un consell de promenia, aleshores de trenta consellers, i la insaculació de jurats (Mossèn Ramon Corbella, prev., Història de Vallfogona, 3a edició, Barcelona, 1975, pp. 46, 77 i 95). A Bellcaire d'Urgell hi és esmentat en el segle XV (Prim Bertran, Bellcaire d'Urgell. Perfil històric, Bellcaire, 1982, p. 56), i a les Penelles es reunia encara a finals del segle XVII cada cop que un tema d'interès general ho exigia, a toc de campana i davant un om tradicional plantat prop de l'església (Francesc Amorós, Història de les Penelles, op. cit., p. 79). A Torà de Riubregós, competia al consell general l'admissió al veïnatge, segons un privilegi del 1582, però aquest consell general s'identificava ja, de fet, amb un consell de trenta-sis membres d'on partia la insaculació d'un altre consell de vint-i-quatrena i dels còsols (Història civil i religiosa..., op. cit., pp. 34 i 41-42). Antoni Bach documenta l'aplec

del consell general de Granyena a toc de campana en els segles XIV i XV (Un poble de la Segarra. Granyena, Arxiu Diocesà de Solsona, Solsona, 1980, p. 37) Al capbreu de Guimerà del 1789 trobem un altre indicador de la menor oligarquització patrícia a les viles més petites sota jurisdicció baronial: la universitat encara escollia cada any un tribunal oïdor de comptes per jutjar l'administració dels regidors i clavaris cessants (Josep Llorc (ed.), Usos i costums de la vila de Guimerà en el segle XVIII, Patronat de la Mare de Déu de la Bovera, Barcelona, 1985, p. 43; vid., com a contrast, l'apartat desè referent a "l'oligarquització patrícia en el govern local", del capítol de la secció I sobre "La conformació del mite reialista a Cervera").

- (6) M. Ramon Corbella, Història de Vallfogona, op. cit., p. 65; aquest orde militar ja gaudia de les rendes, però no de la jurisdicció, des de l'extinció dels Templers (idem., p. 59). La cita referent a Veciana és de la seva resposta a l'enquesta de Zamora.
- (7) Agramunt fou des dels orígens una vila comtal que gaudiria de considerables franqueses i privilegis, però el 1452 sofrí la primera empenyoració al comte de Pallars. Després de la guerra civil catalana Ferran II va retornar-la a domini reial, però poc després tornà a empenyorar-la a Rodrigo de Bobadilla. Aquest la vengué a l'infant Enric, el qual va legar-la al seu fill que mari-dà una pubilla de la casa dels Cardona. Fou aleshores quan passà a la senyoria dels ducs de Sogorb i de Cardona, i comtes d'Empúries. El retorn definitiu a la condició de vila reial no es produí fins el 1581 (Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 9, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1983, pp. 266-267).
- (8) Segons dades de Canga Arguelles reproduïdes per Pierre Vilar, el 1797 un 50,8% de localitats catalanes eren de jurisdicció senyorial, un 21,7% de senyoriu eclesiàstic i

un 27,5% del rei (Catalunya..., op. cit., III, p. 499). La informació per destriar els termes municipals sota jurisdicció reial, senyorial laica o eclesiàstica, mixte o d'ordes militars a la Segarra s'ha tret de les "Respuestas Generales" del 1716, i les enquestes de Zamora en els pobles i viles d'on se'n pot disposar, de les breus ressenyes donades en cada cas a la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (vid. la nota anterior), i de la Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña, de l'intendent don Vicente de Frígola (Imp. Brusi, Barcelona, 1824). És probable que una recerca més a fons sobre aquesta qüestió en particular hauria de corregir la selecció en algun cas més dubtós, en el qual s'hagi hagut de recórrer a la Relación de Vicente Frígola que resulta en aquest contexte excessivament tardana, però les proporcions generals aproximades semblen prou ajustades amb la prospecció feta aquí (vid. l'apèndix número I d'aquesta secció). La població segons els censos del 1718 i 1787 s'ha tret de Pierre Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., vol. III, pp. 171-172) -on hi ha un petit error de suma: la població total de la Segarra oficial en el cens de Floridablanca hauria de ser, d'acord amb les xifres per localitat i municipi, de 14.144 en lloc de 14.141-, i de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (op. cit., vol. 9, pp. 14-18) -on es reproduïx aquest error i s'hi afegeix un altre tipogràfic: Pomar apareix amb cinc habitants el 1718, en lloc de cinquanta-.

Quant a l'artificiositat de la circumscripció comarcal administrativa de la Generalitat en el cas de la Segarra, per a propòsits històrics i geogràfics, vid. la nota 30 del proper capítol de la secció V, "En els orígens d'una Catalunya pobra: Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana".

- (9) La importància del cobrament de delmes per senyors laics a Catalunya ha estat assenyalada per Emili Giralt ("Principals problemes de la història agrària", Col.loqui d'His-

toriadors, Fundació Bofill, Barcelona, 1974, p. 84) i Pierre Vilar (Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, p. 488); Vid., al respecte, Esteban Canales, "Diezmos y revolución burguesa en España", a A. García Sanz i R. Garrabou (eds.), Historia agraria de la España contemporánea, Crítica, vol. I, Barcelona, 1985, pp. 246-250.

- (10) Gaspar Feliu ho ha assenyalat en diversos treballs sobre el tema realitzats mitjançant l'explotació de capbreus ("El règim senyorial a Guimerà al segle XVII" i "El règim senyorial a Belianes a l'edat moderna", Publicacions del Grup de Recerques de les Terres de Ponent, V, 1983, pp. 44 i 51).
- (11) Reproduïda per mossèn Ramon Corbella, prev., Història de Vallfogona, 3a edició Imprempta Altés, Barcelona, 1975 (1a edició 1898), pp. 114-116. Vallfogona de Riucorb tenia el 1718 cent nou habitants.
- (12) Dec la consulta d'aquesta font a l'amabilitat d'Enric Vicedo. A tots dos llocs, el Comú estava executat per via judicial, i a la vila de Biosca de tots els arrendaments comunals -fleca, taverna, hostel, tenda, dret sobre l'aiguardent, pou de gel, carnisseria, herbes- la universitat no percebia res "por estar consignada (la renda) à los Clerigos de la Comunidad de dicha Villa à cuenta de los censales que anualmente les corresponde..." També a Vallfogona de Riucorb la majoria dels creditors censalistes eren eclesiàstics: el propi rector del poble, cinc rectors més de la rodalia, la comunitat parroquial de preveres d'Igualada, dos beneficis eclesiàstics del mateix lloc, el comú de l'Ametlla i només dos particulars llecs (Història de Vallfogona, op. cit., p. 116).

Jaume Coberó, que ha reunit pacientment una extensa miscel·lània de notícies històriques de la vila de Torà de Riubregós, comenta així la constatació del paper de l'església, com a institució, en aquestes formes d'explotació

per medi de l'endeutament i el crèdit: "si el préstec man llevat fos gratis. seria un acte de germanor cristiana; amb deures pecuniaris es convertia en un acte plenament acord amb el dret romà. Llavors, és clar, evidents i normals les conseqüències històriques tràgiques i lamentables; la clerecia eren els banquers del poble arruïnat" (Història civil i religiosa de la vila de Torà, Torà, 1982, pp. 319-320). El fenomen serà tractat en extens, en aquesta i en la propera secció d'aquest treball.

- (13) Ha esta editat per Josep Llort, Usos i costums de la vila de Guimerà en el segle XVIII, op. cit., p. 26.
- (14) Prim Bertran, Belcaire d'Urgell. Perfil històric, op. cit., p. 66; Francesc Amorós, Història de les Penelles, op. cit., p. 63; Gaspar Feliu, "El règim senyorial a Guimerà al segle XVII", op. cit., p. 51; A la seva Història de Vallfogona del 1898 mossèn Corbella reproduïa un capbreu sense data que sembla correspondre a l'època baixmedieval (op. cit., p. 50).
- (15) Història de Vallfogona, op. cit., p. 50.
- (16) Vid., l'apartat tercer, "Un sistema tradicional: el policultiu mediterrani intercalat en bancals", del capítol de la secció V, "En els orígens d'una Catalunya pobra: Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana".
- (17) Usos i costums..., op. cit., p. 27. A l'anterior capbreu del 1608 s'establia d'igual forma (G. Feliu, op. cit., p. 51).
- (18) G. Feliu, op. cit., p. 51.
- (19) Usos i costums..., op. cit., pp. 28 i 44-45.
- (20) Història de Vallfogona..., op. cit., p. 49.

- (21) Vid. els apartats 3, 4 i 5 del capítol de la secció cinquena, "En els orígens d'una Catalunya pobra..."
- (22) Usos i costums..., op. cit., pp. 25-26; G. Feliu, op. cit., p. 52.
- (23) Usos..., op. cit., p. 26; G. Feliu, op. cit., p. 51; P. Bertran, op. cit., p. 67. A Bellpuig era un catorzè (G. Feliu, op. cit., p. 44). A Vallfogona de Riucorb es feia un ritual semblant al de Guimerà (Història de Vallfogona, op. cit., p. 50).
- (24) Vid. l'apartat sisè, "Desequilibris agropecuaris i forestals", del capítol de la secció cinquena, "En els orígens d'una Catalunya pobra..."
- (25) Usos i costums..., op. cit., pp. 27-28; G. Feliu, op. cit., pp. 45 i 52; P. Bertran, op. cit., p. 67; F. Amorós, Història de les Penelles, op. cit., p. 63; R. Corbella, Història de Vallfogona, op. cit., p. 50. A Bellcaire s'esmentaven el 1540 "pollins", "mulatins" i "somerins" que també delmaven en diner, com el bestiar de llana (P. Bertran, op. cit.).
- (26) Les enquestes no ens informen de la part que la Hisenda reial rebia d'aquests delmes alienats per l'Església. Segons Esteban Canales, les anomenades terces reials no es pagaven quan el perceptor era llec ("Diezmos y revolución burguesa en España", op. cit., p. 246). La Catalunya Nova sembla haver tingut una participació senyorial laica en el cobrament de delmes considerablement alta, i així mateix el País Basc (Emiliano Fernández de Pinedo, Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco, 1100-1850, Siglo XXI, Madrid, 1974, p. 271).
- (27) Vid. els apartats segon -"els orígens de Cervera i l'ambigüïtat del senyoriu"- i novè -"ad futuram rei memoriam: els de Cervera no paguen delme"-, del capítol de la secció

I sobre "La conformació històrica del mite reialista".

- (28) Si la xifra és versemblant, pot donar una certa idea dels avantatges comparatius gaudits pels veïns de Cervera, que al llarg del segle XVIII protestaven per un cadastre i una quístia que sumaven, respectivament, unes dues mil i tres mil lliures respectivament, en una ciutat que tenia 4.628 habitants el 1787. Guissona en tenia 881, i aquelles sis mil lliures representarien unes 6,8 lliures a l'any per habitant de la càrrega senyorial delmera que els cerverins s'estalviaven pel seu singular privilegi. (Vid., al respecte, els dos primers apartats del capítol de la secció II, "Quan els pobres apel.laven al fisc. El manifest i el cadastre a Cervera").

A Puigverd d'Agramunt l'arrendament dels delmes i primícies hauria redituat, segons la mateixa enquesta, unes 1.900 lliures -però comprenia potser també un redelme-, que suposarien 5,8 lliures per capita. En altres llocs s'obtenen de les respostes xifres encara més altes:

	arrendaments dels delmes (1788-91)	habitants el 1787	càrrega delmera per capita
Donzell d'Agramunt	1.000	88	11,4
Florejacs	600	55	10,9
Renant	330	24	13,8

En canvi, les mitjanes d'alguns altres llocs resulten força més baixes. A la vila de Torà l'ingrès pel duc hauria estat només, segons la mateixa font, de vuit-centes lliures, que suposarien 1,7 lliures per habitant. Però sabem que els mateixos anys els drets de tota la vegueria de Segarra de la casa Medinaceli s'arrendaven per 7.075 lliures (AA. VV., "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya, 1770-1835", Recerques, 8, 1978, p. 71).

A Concabella els delmes s'arrendaven per 1.500 lliures l'any -que inclourien, ben segur, un altre dotzè venut a carta de gràcia-, i per tres-centes les primícies, sumant

una càrrega total de 26,5 lliures per habitant. Les "res-puestas generales" de Biosca el 1716 estimaven l'arrendament respectiu en 1.000 lliures, que entre els 285 habitants del 1718 tocarien a 2,7 lliures a cada un, però entre una i altra data els preus havien més que doblat. No és impossible que hi hagués, de fet, fortes variacions entre unes i altres senyories, però alguns d'aquests contrastos han d'obeir probablement a les deficiències d'aquesta informació indirecta, que només dóna estimacions i, en ocasions, no aclareix si la xifra comprenia només els delmes, o també primícies, redelmes i altres drets.

- (29) F. Amorós, Història de les Penelles..., op. cit., p. 63; P. Bertran, Bellcaire d'Urgell..., op. cit., p. 67; R. C Corbella, Història de Vallfogona, op. cit., p. 50.
- (30) "Usos i costums...", op. cit., p. 32; G. Feliu, "El règim senyorial a Guimerà en el segle XVII", op. cit., pp. 48-49.
- (31) G. Duby, "Evolución de la renta señorial. La explotación de los campesinos", a Economía rural y vida campesina en el occidente medieval, Península, Barcelona, 2ª ed., 1973, pp. 303-337.
- (32) Pels casos de Belianes i Guimerà, vid. l'estudi de Gaspar Feliu, op. cit., pp. 45 i 49, i també, del mateix autor, "Algunes ordenacions i plets per les aigües del Corb", Publicacions del Grup de Recerques de les Terres de Ponent, IV, pp. 47-55. Per a la consideració general del paper del control de l'aigua en el feudalisme i la seva "despatrimonialització" pel liberalisme vid., Jordi Maluquer de Motes, "La despatrimonialización del agua: movilización de un recurso natural fundamental", a A. García Sanz i R. Garrabou (eds.), Historia agraria de la España contemporánea, op. cit., vol. I, pp. 275-296. Per als elements tècnics i el vocabulari dels molins fariners catalans, vid. J. Bolós i Masclans, i Josep Nuet i Badia, Els mo-

lins fariners, Ketres, Barcelona, 1983. Per a la xarxa de sèquies molinars i recs a la Segarra, i la lluita pel seu control, vid. també els apartats seqüents d'aquest treball: "L'aigua per a qui la mereix", apartat vuitè del capítol sobre "La conformació històrica del mite reialista cerverí"; el capítol sobre "L'Església, el crèdit i la usura a Cervera en el segle XVIII"; i l'apartat cinquè, "La xarxa de recs en el "continuum" horta-secà", del capítol sobre "Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana".

- (33) "Usos i costums...", op. cit., pp. 29-37.
- (34) G. Feliu, "El règim senyorial a Guimerà...", op. cit., p. 49.
- (35) "Usos i costums...", op. cit.
- (36) Idem., p. 47. Hi havia aleshores un plet a la Reial Audiència però era per l'individualisme agrari en l'ús d'aquelles herbes que determinats veïns de la vila volien introduir, sense ser-ne part de moment el comte. Vid., al respecte, l'apartat sisè, "Desequilibris agropecuaris i forestals", del capítol de la secció V, "En els orígens de la Catalunya pobra..."
- (37) "Usos i costums...", op. cit., p. 17. També el capbreu sense data de Vallfogona de Riucorb començava amb aquesta declaració de dependència personal (Història de Vallfogona, op. cit., p. 48). Vid., també, G. Feliu, "El règim senyorial a Guimerà...", op. cit., p. 48.
- (38) P. Bertran, Bellpuig d'Urgell..., op. cit., p. 37. Pel cas de Cervera, vid. l'apartat setè del capítol segon, "La quístia i les finances del Comú", i "La quístia arbitrària i el llibre del manifest", primer apartat del capítol "Quan els pobres apel.laven al fisc..."

Per a la consideració general de la talla en l'evolució de la renda feudal, vid. Marc Bloch, La historia rural francesa: caracteres originales, Crítica, Barcelona, 1978, pp. 231-233, 333 i 391; G. Duby, Economia rural y vida campesina..., op. cit., pp. 303-329; P. Bonnassie, Vocabulario básico de historia medieval, Crítica, Barcelona, 1983, pp. 32 i 208.

- (39) M. Bloch, op. cit., p. 333; G. Duby, op. cit., pp. 324-328. La remença catalana va participar d'aquest moviment general de reintroducció de servituds a l'Europa occidental, com a part de la resposta feudal a l'erosió pagesa de certs components centrals de la renda senyorial. Vid., al respecte, Pierre Bonnassie, Catalunya mil anys enrera, vol. II, Economia i societat feudal, Ed. 62, Barcelona, 1981, pp. 249-267; Eva Serra, "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe", Recerques, 10, 1980. pp. 17-32; Paul Freedeman, "¿Catalunya Nova i Catalunya Vella a l'edat mitjana: dues Catalunyaes?", Separata de la Revista de Girona amb motiu del II Col.loqui d'Història Agrària, 1986, pp. 32-35. En aquesta darrera publicació Jaume Portella, Antoni L. Sanz i Teresa Brugada observen que la major proporció de focs remences a la vall d'Aro es trobava entre pagesos amb explotacions grans i mitjanes, mentre els pagesos més pobres eren paradoxalment més "lliures" jurídicament parlant ("El cas de la Vall d'Aro, 1486: un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?", op. cit., pp. 44-49). Pierre Vilar ja apuntava el lligam entre subjecció a la terra, "redempció" i recuperació de renda feudal perduda, i suggeria la possibilitat de col·locar la qüestió de la reocupació de masos rònecs al centre de l'explicació de la crisi social agrària del camp català en els segles XIV-XV (Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., vol. II, pp. 52-70, 151-159 i 211-212).

- (39) Mn. Ramon Corbella, Història de Vallfogona, op. cit., pp. 48-49

- (40) M. Caminal, E. Canales, A. Solà i J. Torras, "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya, 1770-1835", op. cit., pp. 54-55 i 63-66.
- (41) "Usos i costums...", op. cit., pp. 30-31 i 41-42. Gaspar Feliu atribuïa erròniament la quístita a la senyoria "territorial", i no a les funcions político-militars pròpies de la senyoria jurisdiccional. Tampoc queda clar si el terç senyorial ho era d'una quístita cobrada pel comú en els seus altres dos terços, o bé si anava íntegrament al senyor i el seu ingrés era d'un terç del valor estimat a terres i cases (vid. "El règim senyorial a Guimerà en el segle XVII", op. cit., p. 48). També es cobraven quísties fixes a Bellcaire d'Urgell el 1540 -15 lliures a l'any-, i a la baronia de Vallbona de les monges (P. Bertran, op. cit., pp. 37 i 68; Josep-Joan Piquer, La baronia de Vallbona. Notes d'estudi, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1981, p. 110)
- (42) A Bellcaire en el segle XIII es pagaven "civades", "fogasses", "gallines" i "pernes". El 1540 només apareixia en el capbreu aquest darrer concepte -ofrenes de pernils- ja reconvertit en una quota en diner (P. Bertran, op. cit., pp. 37 i 67). A les Penelles la universitat també pagava "pernes", segons el capbreu del 1539, però era aleshores una contribució fixa en gra (F. Amorós, op. cit., p. 62).
- (43) "Usos i costums...", op. cit., pp. 48-50.
- (44) P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., pp. 554-555.
- (45) A. de Massot, Noticias de... Cervera", doc. cit., preg. 80, f. 83.
- (46) A part de les seves peculiaritats com a variant de la parceria, la masoveria consisteix bàsicament en què la casa, centre de l'explotació agrícola, és habitada per l'explo-

tador no-propietari emfiteuta (P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, p. 581).

- (47) "Interrogatorio sobre la cantidad, calidad, destino y cultivo de las tierras, para formar la división agrícola de España", Barcelona, 10 d'octubre de 1802; copiada al manuscrit de Josep Rius, "Nota de alguns apuntaments de les coses se han tractat y consten en Ajuntaments... comensan dites notes en lo mes de setembre del any 1776", AHCC.
- (48) Degut al deliberat mimetisme dels censals hipotecaris amb la relació emfitèutica hi ha una confusió terminològica constant en l'ús d'aquest terme -"censal"- emprat com a adjectiu (relatiu al cens). Només amb la intenció de no induir al lector a confusions conceptuals, en endavant aquest treball emprarà l'adjectiu "censal" per referir-se a les rendes de naturalesa creditícia, i "censual" per les de condició emfitèutica. Amb una sola excepció, però: quan el discurs fa referència a la vegada al censal hipotecari de l'antiga corona d'Aragó i a l'anàleg censo consignativo castellà, censual es pot fer servir per referir-se també a aquesta darrera forma contractual.
- (49) Les parts de fruits no eren de naturalesa emfitèutica, si nó hipotecària: ambdós pobles l'havien imposat a favor dels creditors de la suma manlevada per redimir el delme, arran de l'expulsió de l'orde dels jesuïtes.
- (50) Pel concepte, vid. Pierre Bonnaissie, Vocabulario básico de la historia medieval, op. cit., pp. 215-219.
- (51) P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, p. 491.
- (52) L'excepció eren les terres el domini útil de les quals era de l'Església des d'abans del 1716: la meitat del cadastre real es carregarà sobre els parcers, o l'anomenada "part

Colònica". Vid., al respecte, l'apartat vuitè, "vells i nous procediments...", del capítol "Quan els pobres apelen al fisc. El manifest i el cadastre a Cervera".

- (53) G. Duby, Economia rural y vida campesina..., op. cit., pp. 310-311. Per a la caracterització de l'emfiteusi senyorial com una recepció particular del contracte romà a l'edat mitjana destinada a donar forma jurídica a les relacions de poder feudal vid., per exemple, Josep Mª Ponts i Guri, "Senyors i pagesos" a AA.VV., Història de Catalunya, Ed. Salvat, vol. III, 2^a ed., Barcelona, 1982, pp. 127-140; "Entre l'emfiteusi i el feudalisme", a Col.loqui sobre la formació i expansió del feudalisme català, Girona, 8-11 de gener de 1985; "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines", Separata de la Revista de Girona editada amb motiu del II Col.loqui d'història agrària, 1986, pp. 36-43.
- (54) A. de Massot, "Notícies de... Cervera", doc. cit. preg. 80, f. 83.
- (55) G. Duby, Economia rural y vida campesina..., op. cit., pp. 312-316.
- (56) Mn. Ramon Corbella, Història de Vallfogona, op. cit., p. 50.
- (57) A. Bach, Un poble de la Segarra. Granyena, op. cit., p. 43.
- (58) Usos i costums..., op. cit., pp. 31-32. Un ral d'ardit per lliura equivalia a una taxa del deu per cent.
- (59) G. Feliu, "El règim senyorial a Guimerà...", op. cit., p. 50; Usos i costums..., op. cit., pp. 44-46. Vid., també, P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, p. 488-490.

- (60) P. Vilar, op. cit., III, pp. 646-647.
- (61) A. de Massot, "Noticias de... Cervera, doc. cit., preg. 80, f. 83.
- (62) P. Vilar, op. cit., III, pp. 576-579.
- (63) Segons Giorgio Giorgetti, la parceria era "un atteggiamento caratteristico di una classe di proprietari fondari che non si proponeva tanto di compiere degli investimenti rinnovatori allo scopo di ottenere un profitto o di accrescerlo, quanto, piuttosto, di contenere gli eventuali investimenti nei limiti dei vecchi ordinamenti colturali e della loro razionalizzazione, cercando di ottenere il massimo guadagno possibile con la minima spesa. Si persegua così un reddito netto che non era costituito dal profitto accresciuto da una rendita, ma piuttosto da una rendita semif feudale accresciuta da alcune tracce di profitto capitalistico" (Contadini e proprietari nell'Italia moderna. Rapporti di produzione e contratti agrari dal secolo XVI a oggi, Einaudi, Torí, 1974, p. 283).
- (64) Al "Llibre de dèbits i crèdits" de la confraria de Sant Nicolau, del clero parroquial cerverí, començat l'any 1739 (AHCC, fons de la comunitat de preveres), apareix un full que recorda als administradors els pactes generals a contraure amb tots els parcers i arrendataris de la Comunitat de preveres... La quarta instrucció deia que "en lo podar, cavar, llaurar, y espurgar los arbres la Reverent Comunitat hi possarà un home pagat per iguals parts, y si alguna pessa sera à parceria, a mes del sobredit se li donarà un tercer per lo batre, sembrar y veremar (si apareix be) y trescolar". La novena instrucció deia que la institució eclesiàstica "se reserva en quant als parcers y tambe arrendataris, luego de haver podat lo fer visurar á sas costas si la podada es conforme deu ser", i en general "pasaran los zeladors a visurar las terras arrendadas y tambe las donadas à parceria.

(65) La instrucció cinquena de les citades a la nota anterior deia que "al arrendatari se li carregarà lo respectiu catastro", però no ho diu en canvi dels parcers, i tota la documentació consultada al respecte palesa sempre al pagament de les contribucions reials per part dels propietaris. Aquests arrendataris carregats amb el cadastre no tenien perquè ser pagesos conreadors, més aviat la instrucció sembla referida al tipus d'arrendatari-col·lector que podia escollir després entre fer cultivar les terres amb parcers o jornalers. Les instruccions del clero sobre els parcers eren pel cas que la comunitat parroquial els tingués ella directament, sense arrendataris per mig.

A més dels descàrrecs del cadastre, l'establiment emfiteutic permetia al propietari un allunyament total de l'assumpció de costos i del necessari control dels productors directes, i a més l'entrada exigible permetria redimir eventuals hipoteques. Amb tot, els sectors socials rendistes semblen haver preferit la fórmula de la parceria (vid., P. Vilar, op..cit., III, p. 569).

(66) "Noticias de... Cervera", doc. cit., preg. 80, f. 83.

(67) "La rendita fondaria assumeva cosí nel latifondo un carattere apertamente usurario. Come dimostrava l'indebitamento cronico dei contadini per l'acquisto del seme e dei mezzi di sostentamento, essa riusciva infatti ad assorbire non solo il normale surplus rispetto al prodotto netto necessario per la remunerazione della loro opera al limite della pura sussistenza, ma anche una quota ulteriore di plus prodotto" (Contadini e proprietari..., op. cit., p. 90). Per a la discussió sobre les maneres d'entendre's tradicionalment la usura -imprecises i insuficients per a l'anàlisi històrica i econòmica-, i les nocions de 'capital usurari' i explotació usurària en termes marxians, vid., més endavant, el capítol "Capital usurari i sorgiment històric del sistema capitalista. Un excurs".

(68) L'habitual simbiosi entre parceria i explotació usurària

ha estat assenyalada frequentment. Pel cas espanyol després de la reforma liberal, vid. el treball de Francisco Simón Segura, "Aspectos del nivel de vida del campesinado español en la segunda mitad del siglo XIX. El problema de la usura en el campo", Hacienda Pública, 58, 1976, pp. 231-242. Ningú no dubta a qualificar aquesta mena de bes tretes no hipotecàries d'usuràries, però massa sovint això es fa contraposant-les als crèdits hipotecaris amb interessos nominals més baixos, i plaços de retorn molt més llargs, sense veure els trets comuns que tenien com a formes d'esmerç en relació a la producció i els seus eventuals beneficis.

- (69) "La ganancia que un usurero obtiene de sus préstamos es inferior a la tasa nominal de interés, porque no puede expresar y sacar a los aparceros más que la diferencia entre el ingreso neto que obtienen y el consumo necesario para la simple subsistencia. La finalidad del alto interés nominal consiste en hacerle imposible el pago de la deuda, de modo que el deudor se encuentra en una sujeción perpetua", En canvi, "un campesino que tiene un título de propiedad de su tierra puede pedir prestado hipotecándola como garantía, pero si, a pesar de ello, no puede pagar, el prestamista puede adueñarse de la tierra" (Joan Robinson, John Eatwell, Introducción a la economía moderna, F.C.E., México, 1976, p. 98)
- (70) G. Postel-Vinay, La rente foncière dans le capitalisme agricole, Maspero, Paris, 1974, p. 37. En el mateix sentit, Maurice Aymard, "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie", Annales E.S.C., vol. 38, 6, nov.-dic. 1983, pp. 1392-1410.
- (71) "En las áreas superpobladas..., para establecer su equilibrio interno la unidad económica campesina se ve obligada a forzar la intensificación por encima del nivel óptimo. Cuando la remuneración por cada unidad doméstica de trabajo en los sectores usuales de la unidad económica

campesina es inferior a los salarios de la unidad de explotación capitalista, la unidad campesina considerará que vale la pena pagar un arrendamiento mucho más alto que la renta capitalista. Su fuerza de trabajo, entonces, será remunerada por debajo de los salarios de la explotación capitalista. (...)

De modo totalmente análogo el proceso de evaluación también determina lo que puede pagar la unidad económica campesina por la compra de tierra. La única diferencia reside en que como se trata de sumas considerables los pagos se extienden por muchos años y a menudo van acompañados por una reducción consciente en el nivel de consumo.

Otra característica de la unidad económica campesina que resulta de la naturaleza de la circulación de su capital, es su capacidad para pagar intereses muy altos por las sumas que obtiene en préstamo..., (i) la única consecuencia económica general que se sigue de esta lamentable capacidad, es la usura rural, que en un momento fue desenfrenada en todos los países campesinos y aún está lejos de extinguirse" (A.V. Chayanov, La organización de la unidad económica campesina, Nueva Visión, Buenos Aires, 1974, pp. 279-284).

- (72) P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit., III, p. 645.
- (73) Idem., pp. 558-577.
- (74) La part de fruits del propietari era, a molts pactes de masoveria, d'una quarta part del blat, la cinquena part dels grans menuts i el cànem, i la meitat del vi, l'oli i els fruits secs. És cert que aleshores la provisió de la llavor corria a càrrec del masover, i amb rendiments de quatre o cinc per un això podia equivaler a una mitgeria. Però si l'agricultor aconseguia elevar els rendiments, el marge per a ell era superior que en una mitgeria estricta. La participació de l'amo en els cultius en què anava a

mitges amb el masover era força considerable. De tota manera, més que en les condicions contractuals la diferència del masover gironí amb el mitger segarrenc raïa sobre tot en l'economia de les seves respectives explotacions agrícoles (P. Vilar, op. cit., III, pp. 566-589).

- (75) Aquest tret és força general a tot Catalunya: "hom treu sempre la mateixa impressió d'extrema divisió de les tinençes -ha escrit Vilar-, de xarxa intrincada en la qual són veïns els més grans noms catalans i els més humils pagesos o menestrals, en parcel·les totes de feble extensió" (idem., III, pp. 551-552).
- (76) G. Duby, Economia rural y vida campesina..., op. cit., pp. 329-337.
- (77) En ocasions el concepte d'inversió s'utilitza en textos d'història econòmica en una forma excessivament laxa i elusiva. Aquí es fa servir en un sentit molt estricte i concret, referit a l'ús d'una part de l'excedent per finançar millores productives que permetin una reproducció ampliada. Vid., al respecte, la definició de l'economista Luigi Spaventa: "cuando existe un excedente, a la colectividad, o a quien por ella decide, se le ofrece otra posibilidad que la de consumirlo íntegramente: destinar, al menos una parte, para ampliar los medios de producción disponibles y, por lo tanto, aumentar la producción total. Se define como inversión al aumento de los medios de producción que se da en un sistema de un periodo a otro. El excedente, aparte de poder ser consumido, también podrá ser invertido" (Apuntes de economía política, Ariel, Barcelona, 1984, p. 45)

En aquest sentit, la mera reposició simple dels components d'una explotació agrària -la llavor o el bestiar de treball inicials- no és pròpiament una inversió, i el fet que el pagès hagi de contraure deutes per reposar-los indica, simplement, l'estat deficitari de la seva econo-

nia. A més, quan es tracta d'explotacions familiars pageses resulta molt difícil separar en termes econòmics el consum necessari per a la reproducció de la força de treball humana i de la força de tir animal, per exemple, donada la doble inexistència de les categories de 'salari' i 'benefici' (Chayanov).

La compra del mer accés a la terra -un dels motius més habituals de la contracció de deutes hipotecaris- no és tampoc una inversió en sentit estricte, i quan es feia manlevant censals suposava de fet una "renda anticipada": "A large part of the income of the family economy was consumed by interest on mortgages for land and real property and by excessive rents (...). Furthermore, when the petty producers incurred debts and thus locked up their money, this did not mean that they invested their capital productively. Rather such investments functioned as 'anticipated rent' and reduced the amount of capital that the producers might have invested in the sphere of production (...). On the contrary, it functioned as an important impediment to the productive utilization of potential income in the form of investment capital, and it drove the family economy into a vicious circle of permanently having to rely on credit..." (Hans Medick, "The proto-industrial family economy", a P. Kriedte, H. Medick, J. Schlumbohm, Industrialization before Industrialization. Rural Industry in the Genesis of Capitalism, Cambridge U.P., 1981, p. 50).

Només si s'utilitza una noció estricta del concepte d'inversió se li poden atribuir després les virtualitats activadores d'un creixement econòmic que se li acostumen a associar, i que amb usos més evasius del terme esdevenen purament fetitxistes.

- (18) Bartolomé Clavero analitza la qüestió de l'origen del cens consignatiu o censal com a resultat de l'acceptació pragmàtica del préstec amb interès sense posar en entredit el principi d'interdicció de la usura, de forma semblant a

l'actitud medieval envers la prostitució (Usura. Del uso de la religion en la historia, Tecnos, Madrid, 1986). En rigor, el concepte escolàstic d'usura identificava dita noció moralment interdicta amb el préstec amb interès, independentment de la seva quantia nominal i real. Era una consideració que provenia d'Aristòtol, i tenia probablement molta correspondència amb la realitat del crèdit -sobretot el rural- en aquestes societats. Però, com assenyalava Joseph A. Schumpeter, des del punt de vista de l'anàlisi econòmica el problema principal d'aquesta tradició moral aristotèlica i cristiana és que no es plantejava la diferència que s'establia en els préstecs segons la finalitat per la qual es feia servir (Historia del anàlisis económico, Ariel, Barcelona, 1974, pp. 101-102, 131-132, 140-145, 369-380, etc.).

Les actuals nocions morals i jurídiques, que identifiquen la usura amb el cobrament d'interessos "abusius", són fruit de la reforma liberal i l'habitució social als mecanismes d'una economia ja plenament capitalista. Considerada en aquests termes tan vagues, l'oposició entre el crèdit legítim i la usura per la quantia de l'interès presenta la mateixa debilitat analítica, des del punt de vista econòmic, que la tradició aristotèlico-escolàstica que identificava la usura i l'interès: no es planteja el destí del préstec i la funció operada per aquest interès.

(79) E.J. Nell, "Circulació del crèdit i intercanvi a la transformació de la societat agrària", Recerques, 7, 1978, pp. 34-38.

(80) G. Duby, Economia rural..., op. cit., p. 334.